

OYUN TEORİLERİ IŞIĞINDA THOMAS HOBBS'UN SOSYAL SÖZLEŞME KURAMININ ANALİZ VE YORUMU

Doç. Dr. Sevtap Metin¹

“Buraya kadar, yöneticisinin büyük gücüyle birlikte gururu ve diğer duyguları kendisini yönetime itaat etmeye yöneltmiş olan insanın doğasını ortaya koydum. Bu yöneticiyi ise Tanrı'nın Leviathan denilen o büyük gücü yaratıp ona Gururlu İnsanların Kralı adını taktığı Eyub kitabının kırkıbirinci babının en son iki mısrandan esinlenerek, Leviathan'a benzettim. Yeryüzünde onun benzeri yoktur. Korkmayacak şekilde yaratılmıştır. Altındaki herşeyi görür; ve bütün gurur oğullarının kralıdır.”

Hobbes, Leviathan

GİRİŞ

İsminden dolayı oldukça basit görünen, ama oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan Oyun Teorisi, belki de farklı bilim dallarına farklı şekillerde adapte olabilmış ender teorilerden biridir. Hepimiz bu hayatta çeşitli oyunlar oynarız. Hatta kendi hayatımız bile uçsuz bucaksız, doğaçlama bir oyun olup, bu oyunda hepimizin çeşitli planları, stratejileri ve yapmak istedikleri vardır. İşte bunların hepsi Oyun Teorileri'nin birer parçasıdır. Oyun Teorileri, belirli bir hedefe yönelik karar verme gücüne sahip birimlerden (oyunculardan) oluşan sistemlerde, oyuncuların azami kazanç elde etme çabası içindeyken karar verme durumlarını inceleyen, uygulamalı matematikte ve ekonomide kullanılan bir yöntem olup, amacı da oyunlarda en iyi seçenekleri belirlemek ve bu yönde ilerlemektir. Bu özelliği sebebiyle, elli yıllık bir gecikmeyle de olsa, matematikten ekonomiye ve sosyal bilimlere sıçramıştır.

Oyun Teorisinin temel iki aşaması vardır. Bu John von Neumann ve Oskar Morgenstern tarafından büyük çoğunluğu açıklanmış “sıfır sonuçlu” oyun teorisi ile daha sonra John Nash tarafından açıklanacak ve Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görülecek olan “toplamı sıfır olmayan” oyunlardır. Oyun Teorisi'nin ilk aşaması olan sıfır sonuçlu oyunları, iki taraflı oyunlar olarak kabul ettiğimizde, bu taraflardan biri kazanıyorsa, diğeri kaybediyor demektir. Bu tür oyunlara en basit örnek futbol maçlarıdır. Sonucu 1-0 olan bir maçta, kazanan taraf 1 iken, kaybeden taraf -1 olup, toplamı da 0'dır. Nash, n-kişili, sıfır sonuçlu olmayan, işbirlikli ve işbiriksiz oyunları geliştirmiş ve birden çok tarafın, birlikte hareket ederek, aynı zamanda kazanç elde edebileceğini göstermiştir. Nash'in bir diğer katkısı, daha sonra ismiyle anılacak olan “Nash Dengesi” (Nash Equilibrium) dir. Nash dengesini açıklamadan önce, karşımıza çıkacak çok önemli bir kavram olan “baskın strateji” yi (dominant strateji) tanımlamak gerekecektir. Baskın strateji; bir kişinin, belirli koşullar altında, kazancını en yüksek seviyeye çıkaracak ve tercih edilmesi en mantıklı olan stra-

^H Hakem denetiminden geçmiştir.

¹ İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı.

tejidir. Şayet bir oyunda, bir kişi için en kazançlı olan baskın strateji seçilirse ve bu baskın strateji diğer oyuncular için de geçerliyse, burada bir Nash dengesi oluşur².

1. HUKUKSAL BİR PARADOKS: MAHKÛMUN DİLEMASI

İki zanlının iştirak halinde ağır bir cürüm işlediğinden kuşkulanan savcı, elinde bu iki kişiyi mahkûm edecek uygun delil bulunmamakla birlikte onlara yasadışı silah taşıma suçu isnat edebileceği kanıtlara sahip durumdadır. Savcı, mahkûmların her birine şu teklifi götürür:

“Seni ve ortağımı gasp ile suçlamak için elimde yeterince delil yok ama ikinizi de illegal silah taşımaktan suçlayabilirim ki onun da cezası bir yıl haptir. Ancak sen yaptığınızı itiraf eder ve ortağın aleyhinde kanıt verirsen, o ise suçunuzu itiraf etmezse, hiç ceza almadan serbest bırakılırsın. O da itiraf ederse, ikiniz de beş yıl hapis cezası alırsınız. Sen itirafta bulunmaz da ortağın bulunursa, sen yirmi yıl hapis cezası alırsın, o ise serbest kalır”

Tutsak ikilemi		tutsak B	
		itiraf	inkar
tutsak A	itiraf	 5 yıl 5 yıl	 0 yıl 20 yıl
	inkar	 20 yıl 0 yıl	 1 yıl 1 yıl

© 2006 Encyclopædia Britannica, Inc.

Her iki mahkûmun da haptiste geçirecekleri süreyi azaltmaya odaklı bireysel çıkarlarını düşünerek hareket ettiklerini ve diğer mahkûm arkadaşının ne yaptığından habersiz bulduklarını kabul edelim. Mahkûmların seçeneklerini şöyle özetleyebiliriz:

Birinci en iyi sonuç: İtiraf ederim, ortağım etmez. Böylece ben serbest kalırken o ise yirmi yıl hapse mahkûm olur.

İkinci en iyi sonuç: İtiraf etmem, ortağım da etmez. İkimiz de bir yıl hapis cezası alırız.

Üçüncü en iyi sonuç: İtiraf ederim, ortağım da eder. İkimiz de beş yıl hapis cezası alırız.

Dördüncü en iyi sonuç: İtiraf etmem, ortağım eder. Ben yirmi yıl hapis cezası alırken ortağım serbest kalır.

² Yusufcan Demiran, “Oyunlar Teorisi ve Tarihsel Gelişimi”, **İstanbul Erkek Lisesi Dergisi**, 2010, s.50-54.

Mahkûmların önceden hatta belki de suçu işlemeyen evvel itiraf etmeme konusunda uzlaşmaya varmaları daha akılcı olacaktır. Gerçekten de önceden böyle bir uzlaşmaya vardıklarını varsayalım. Fakat itiraf edip etmemeye karar vakti geldiğinde her iki mahkûm da bir ikileme karşılaşacak ve şöyle bir akıl yürütme sergileyeceklerdir: “Ortağım benden bağımsız olarak ya itiraf edecek yahut etmeyecektir. Eğer durum böyleyse benim için en iyisi itiraf etmektir. Şayet o da itiraf ederse, üçüncü en iyi sonucu elde etmiş yani beş yıl hapis cezası almış olurum. Eğer o itiraf etmez de ben edersem birinci en iyi sonuca ulaşmış yani serbest kalmış olurum. O halde ortağım ne yaparsa yapsın, benim için en iyi olan şey itiraf etmemdir.”

Şüphesiz ortağım da aynı durumdadır. Onun için de en iyisi, ben ne yaparsam yapayım itiraf etmektir ve neticede ikimiz de üçüncü en iyi sonuç olan beş yıl hapis cezasına çarptırılırız. İkimiz de sustuğumuz takdirde, ikinci en iyi sonuca ulaşarak her ikimiz de bir yıl hapis cezası alırız. Bu durumda *itiraf etmemek*, kolektif akılcı eylemdir. Ama *itiraf etmek* de bireysel akılcı eylemdir. Şunu kabul etmek de önemlidir ki; mahkûmların birbiriyle konuşmasına izin verilse bile bu durum sonuçlar üzerine etkide bulunmayacak ve itiraf etmemek üzere yaptıkları anlaşmayı bozmak yine her ikisinin de menfaatine olacaktır³.

Mahkûmları şimdilik bir tarafa bırakıp, bunu puan elde etmek için başka bir oyuncuyla oynadığınız bir oyun olarak düşünün. Eğer her ikiniz de işbirliği yaparsınız (sessiz kalırsanız) her biriniz üç puan elde edersiniz (buna “ödül” diyelim); eğer her ikiniz de birbiriniz aleyhine tanıklık ederseniz birer puan alırsınız (buna da “ceza” diyelim). Fakat biri aleyhte davrandığı, diğer oyuncu ise işbirliği yaptığı takdirde işbirliği yapan hiç puan alamaz (enayinin ödediği diyet) ve döneklik yapan ise beş puan alır (cazibe). Dolayısıyla eğer karşınızdaki oyuncu döneklik yaparsa sizin de döneklik yapmanız çıkarınıza uygun olacaktır. Bu durumda hiç olmazsa bir puan elde edersiniz. Fakat eğer karşınızdaki işbirliği yaparsa, siz döneklik yaparak daha da büyük bir çıkar sağlarsınız; üç puan yerine beş puan elde edersiniz. Karşınızdaki ne yaparsa yapsın siz döneklik yaparak daha büyük bir çıkar sağlamış olursunuz. Ayrıca her ikinizin de işbirliği yaparak erdemli bir davranışta bulunduğunuz türünden bir saptamanın da konuyla alakası yoktur. Aradığımız, yapılması ahlaken en uygun olan şey değil akla en uygun davranıştır. Mahkûmun ikilemin formel matematiksel tanımı, cazibenin ödül, ödülün cezadan, cezanın da enayinin ödediği diyetten daha büyük olduğu herhangi bir durumdur⁴.

Tablo 1: Mahkûmun dilemması

	İşbirliği	döneklik
işbirliği	3, 3	0, 5
döneklik	5, 0	1, 1

Mahkûmun dilemması, kararlarını eş zamanlı verecek iki oyuncudan oluşan ve bir taraf kazanırken diğerinin kaybettiği sıfır toplamlı bir oyundur.

³ W.G. Runneiman and Amartya K. Sen; “Games, Justice and the General Will”, **Mind**, Vol:74, No:296, 1965, s.554-562; Will Kymlica, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 186-188.

⁴ Matt Ridley, **Erdemin Kökenleri**, İstanbul, YKY Yayınları, 2011, s.72-73.

İtiraf etmek, baskın strateji olduğundan bu oyun tek bir denge noktasına sahiptir: Döneklik/döneklik.

Mahkûmun dilemması oyununun ödülündeki ufak değişiklikler, diğer oyun teorileri olan *teminat* ve *şahin/güvercin* koordinasyon oyunlarını üretir. Hayat, nadiren toplamı sıfır olan bir oyundur ve koordinasyon oyunlarının başarısı da mahkûmun ikilemini toplamı sıfır olan bir oyundan toplamı sıfır olmayan bir oyuna dönüştürmekti. Taraflardan birinin kazancı muhakkak diğer tarafın zarar etmesi demek değildir. Karşılıklı etkileşim ve tepkiye dayalı bu oyunlarda, taraflar karşı karşıya gelip doğru adımlarla oyuna başlarsa süresiz bir işbirliği içine girer. Ancak bu kuralın işlerlik kazanması için gereken temel koşul, istikrarlı ve devam eden bir ilişkidir. İki birey arasındaki karşılaşma ne kadar gelişigüzel ve fırsata dayalıysa kısasa kısasın bir işbirliği oluşturmada başarı sağlama olasılığı o kadar az olacaktır⁵.

İşbirliğine dayalı teminat oyununu zihnimizde daha iyi canlandırabilmek üzere örnekleyebileceğimiz geyik avı hikâyesi, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* isimli çalışmasında Rousseau tarafından anlatılır. Bir geyik avlamak söz konusu olduğunda herkes kendi görevini sadakatle yerine getirmesi gerektiğini iyi bilir ama avcılardan birinin gücünün yeteceği menzilden bir tavşan geçecek olursa, avcının onun peşine takılıp gideceğinden, ele geçirince de bu avı arkadaşından esirgeyeceğinden şüphe etmemek gerekecektir⁶. Bir yandan geyik, tavşandan daha değerlidir ama tek başına geyiği çuvala koyma şansı yoktur. Şayet diğeri de geyik avlarsa bir kimse geyik avında başarı kazanabilir ve bir geyiği diğer avcıyla paylaşmak en iyi sonuçtur. Buna karşın tavşan avı, bir kişinin tek başına üstesinden gelebileceği için daha güvenilirdir. Bu tür bir karşılıklı etkileşim geyik avı olarak bilinir.

Geyik avı, mahkûmun dilemmasıyla aynı niteliğe sahip değildir. Mahkûmun ikileminde bireysel ve karşılıklı yarar arasında bir çatışkı vardır. Geyik avında ise oyuncu için rasyonel olan seçim, diğerinin neyi seçeceği hakkındaki inancına bağlıdır. Eğer diğer oyuncu da geyik avlamayı seçiyorsa geyik avlamak en iyisidir. Şayet diğer oyuncu tavşan avlıyorsa en iyisi tavşan avlamaktır. Varsayalım tavşan avlamanın ödülü üç olsun. Diğeriyle beraber geyik avlamanın ödülü ise dört. Tek başına geyik avlamak başarısız olacağından ödülü sıfırdır. Açktır ki bir kötümser daima en kötüsünün beklentisi içine girecek ve tavşan

⁵ Genç bir siyaset bilimcisi olan Robert Axelrod, 1979 yılında işbirliğinin mantığını incelemek üzere bir turnuva düzenledi. Katılımcıların bir bilgisayar programını çalıştırarak, bilgisayara yüklenmiş diğer her bir programla bilgisayarın kendisine karşı ve rastgele bir programa karşı oyunu iki yüz defa oynamalarını istedi. On dört katılımcı çeşitli zorluk düzeylerindeki programları çalıştırdı ve şaşırtıcı şekilde iyi niyetli programların başarılı olduğu görüldü. Kısasa kısas, yüksek skorlu oyunlarda her bir çatışmayı kaybeder ya da berabere bitirir fakat en fazla puanı toplayarak yarışmayı kazanır. Fakat yine de bilgisayar simülasyonlarıyla elde edilen sonuçları ikna edici bulmadan önce gerçekten de son derece dikkatli olunmalıdır. Nitekim daha sonra geliştirilen başka bilgisayar simülasyonları Axelrod'un programından farklı neticelenmiştir. Kısasa kısas her derde deva olan evrensel bir çare değildir. Şayet bir dizi oyundan çok tek bir oyun oynarsanız, kısasa kısas stratejisi son derece kötü bir tavsiyedir. Ayrıca oyuncu taraflardan biri kazara ya da düşünmeden döneklik yaparsa karşılıklı suçlamalar dizisi kaçınılmaz hale gelir ve bu sefer her iki oyuncu da karşılıklı berbat ve verimsiz bir döneklik döngüsü içerisine girerler. Ridley, a.g.e., s. 79-80, 96.

⁶ J.J.Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Çev: Rasih Nuri İleri, İstanbul, Say Yayınları, s. 137.

avlayacaktır. Karşısındaki oyuncunun neyi tercih edeceği konusunda belirsizliğe düşen ihtiyatlı bir oyuncu da yine tavşan avlayacaktır. Böylece oyuncular stratejilerini birbirine uydurmak ister ve oyun, A/A ve B/B olmak üzere iki denge noktasına sahip olur. Hem geyik avı hem de tavşan avı dengededir. Ortak menfaat, karşılıklı arzu edilen sonuçlara ulaşmayı kolaylaştırabilir; fakat, buradaki problem stratejinin riskliliğidir. Bu nedenle her iki oyuncu da daha az riskli B stratejisini yani tavşan avını tercih edebilir ve her biri B/B'nin, A/A'dan (geyik avı) daha kötü olduğuna aldırmdan B/B dengesine geçer ve koordinasyon problemiyle yüz yüze kalırlar. Bu, rasyonel oyuncuların her ikisinin de daha iyi ödül sağlayacak bir geyik avı dengesini koordine edemeyeceğini söylemek demek değildir. İki kişilik geyik avında, tavşana yönelerek işbirliğinden dönenin bu tutumu grupta diğerleri tarafından öğrenildiğinde, bir dahaki sefere kimse onunla geyik avına çıkmayacak ve avladığı geyiği paylaşmayacaktır⁷.

Tablo 2: (Mahkûmun) Teminatı

A	B		
		İşbirliği	İşbirliğinden kaçınma
	İşbirliği	4, 4	0, 3
	İşbirliğinden kaçınma	3, 0	3, 3

Alternatif bir diğer oyun kuramı olan tavuk oyunu, adını arabalarını bir-birinin üzerine süren ergenler arasında oynanan bir oyundan alır. İki otomobil sürücüsü oynadıkları oyun gereği cesaretlerini göstermek için birbirlerine yaklaşır ve korkak tavuk gibi diğerinden önce direksiyonu kırmamaya çalışırlar. Hiçbir oyuncu ilk korkan olup kaçmak istemez ancak nihayetinde ikisi de gerçek bir çarpışmada ölmek yerine korkak olarak yargılanmayı tercih ederler. İlk olarak yönünü değiştiren oyunu kaybeder ama her ikisinin de yönünü değiştirmekte başarısız olması felaketle sonuçlanır⁸. Şimdi tekrar örneğimize dönelim. Savcının elinde itiraf olmadan da mahkûmları ağır suçtan mahkûm edecek kadar fazla delil vardır. Ama iki mahkûmun da jurnal yaparak gerçek suçlunun daha önce hiç şüphelenilmeyen C olduğunu söyleyerek kendilerini suçsuz çıkarabileceklerini tasavvur edelim. Problem, mahkûmların her birinin önce diğerinin jurnal etmesini tercih etmesidir zira ikisi de jurnal edene karşı C'nin mukabele-i bil misil yapacağını bilmektedir. Bu yüzden mahkûmların her biri açısından en iyi sonuç, diğeri jurnal ederken kendisinin sessiz kalmasıdır. Ancak en kötü sonuç hiçbirinin jurnal etmeyip ikisinin de işlemedikleri suçtan mahkûm olmalarıdır. Jurnal etmek/sessiz kalmak ve sessiz kalmak/jurnal etmek

⁷ Geyik avı örneğinin bir başka versiyonunda beş avcı geyik avlamaya gider ve içlerinden bir tanesi geyik avlamaktan vazgeçerken diğer dördü nihayetinde geyiği avlamayı başarır. Bu dört avcı geyiği, avlamaya yardım etmeyen avcıyla paylaşmak zorunda değillerdir. İşte bu avcının geyik etinden mahrum edilmesi, onu gelecek sefer diğer avcılara yardım etmeye sevk edecektir. Bkz. Richard H. Mcadams, "Beyond the Prisoner's Dilemma: Coordination, Game Theory and Law", **South California Law Review**, No.82, 2008-2009, s. 209-258; Brain Skyrms, "The Stug Hunt", **Pasific Division of the American Philosophical Association**, Marc 2001, s.1-15.

⁸ Bertrand Lemennicier, "Fallacies in the Theories of the Emergence of the State", **Journal of the Libertarian Studies**, Volume: 20, No: 3 (Summer 2006), s. 3-28.

olmak üzere sadece iki denge durumu vardır. Oyun teorilerinin bu versiyonu mahkûmun dilemması yerine mahkûmların şahin/güvercin oyunu olarak adlandırılır⁹.

Maynard Smith'in şahin-güvercin örneği, hayvanların neden ölümüne dövüşmediklerine bir ışık tutma girişimiydi. Smith, oyunu, şahinle güvercin arasında bir yarışma olarak kurguladı. Mahkûmun ikilemi bağlamında kabaca "dönek"liğe denk gelen şahine karşın, güvercin "işbirliği" ile eş değer tutulmaktadır. Şayet birinci oyuncu, ikinci oyuncunun şahin stratejisi ile oynayacağını düşünüyorsa bu olasılıkta benimseyeceği strateji, güvercin olmayı tercih etmektir (böylece şahin olarak oynayıp -1 alacağı yerde 0 elde eder). Ve eğer ikinci oyuncunun güvercin gibi davranacağı beklentisindeyse birinci oyuncu, şahin gibi hareket etmeye yönelecek ve güvercin kaçarken şahin o nesneyi alacak; güvercin olarak oynayıp da alacağı 2 yerine 4 elde edecektir. İki şahin karşılaşması olasılığında ise birbirleriyle savaşır; bir tanesi nesneyi elde eder, fakat her ikisi de kötü şekilde yaralanır. Burada iki Nash denge noktası vardır. Güvercin/shahin ve şahin/güvercin (CD, DC). Bunun yanısıra bir çatışma olduğu da açıktır. Zira her dengeden biri birinci oyuncunun lehine iken, diğeri ikinci oyuncunun lehinedir. Ayrıca koordinasyon problemi de vardır; çünkü oyuncuların en kötü sonuç olan şahin/shahin'den kaçınmakta ortak çıkarları bulunmaktadır ve bu noktada bir oyuncu tek taraflı olarak stratejisini değiştirmeyi tercih edecektir.

Tablo 3: Şahin güvercin (tavuk) oyunu

1.oyuncu	2.oyuncu		
		Güvercin	Şahin
	Güvercin	2, 2	0, 4
	Şahin	4, 0	-1, -1

Mahkûmun dilemmasında mahkûmlar daima itiraf ederek daha iyi sonuç ve yalnızca birinin itiraf etmesiyle de en iyi sonucu elde ederler. Ama diğer oyun teorilerinde böyle değildir. Mahkûmun teminatı (geyik avı) oyununda her mahkûm diğerinin kararına karşılık vermek ister ve her ikisi de sessiz kaldıkları takdirde en iyi sonuca ulaşırlar. Şahin/güvercin oyununda diğeri suçu işleyen üçüncü kişiyi jurnal ederken kendisinin sessiz kalmasını ister, diğeri sessiz kaldığında ise jurnal etmeyi tercih eder. Böylece öteki mahkûmun jurnal etmesiyle en iyi sonucu elde eder¹⁰.

a= karşılıklı işbirliği

b= tek taraflı dönme

c= tek taraflı işbirliği

d= karşılıklı döneklik

Mahkûmun dilemması'nda tercih düzeneği; $b > a > d > c$ şeklindedir.

⁹ Mcadams, "Beyond the Prisoner's Dilemma: Coordination, Game Theory and Law", s. 209-258.

¹⁰ Mcadams, "Beyond the Prisoner's Dilemma: Coordination, Game Theory and Law", s. 209-258.

TEK TARAFLI DÖNME>
KARŞILIKLI İŞBİRLİĞİ>
KARŞILIKLI DÖNEKLİK>
TEK TARAFLI İŞBİRLİĞİ

Teminat oyunu'nda tercih düzeneği ise; $a > b > d > c$ 'dir.

KARŞILIKLI İŞBİRLİĞİ>
TEK TARAFLI DÖNME>
KARŞILIKLI DÖNEKLİK>
TEK TARAFLI İŞBİRLİĞİ.

Şahin/güvercin oyunu'nda tercih düzeneği; $b > a > c > d$ şeklindedir.

TEK TARAFLI DÖNME>
KARŞILIKLI İŞBİRLİĞİ>
TEK TARAFLI İŞBİRLİĞİ>
KARŞILIKLI DÖNEKLİK.

Tavuk/ ya da diğer adıyla şahin ve güvercin oyununda, diğer oyun teorilerinden farklı olarak oyuncular, tek taraflı işbirliğini, karşılıklı olarak işbirliği yapmamaya/döneğeğe tercih ederler. Hâlbuki diğer iki oyunda karşılıklı döneğeğe, tek taraflı işbirliğinden daha büyük bir yarar getirir.

2. DOĞA DURUMUNDAKİ İNSANIN DİLEMNASI

Benzer, karşıt ya da birbirine karışmış çıkarılara sahip insanlar arasındaki stratejik ilişkileri modellemek üzere kullanılan oyun teorisi araçlarının yardımıyla Hobbes'un çatışma açıklamalarını modellemek, son yirmi yıldır rasyonel seçim kuramcıları tarafından güncel hale getirilmiş ve mahkûmun dilemması probleminin primitif bir versiyonunu Hobbes'da da bulabileceğimiz şeklindeki argümanlar ortaya atılmıştır. Gerçi oyun kuramlarıyla Hobbes'a yaklaşım, Hobbes'un metinlerinin gösterdiğinin daha ötesine gitmeye eğilimli olduğu için eleştirilmiştir. Ancak oyun teorisi, Hobbes'un rasyonel seçim teorisine¹¹ bir iç bakış sunar ve onun daha az bilinen fikirlerinin fark edilmesine ve çatışma teorisinin daha sistematik bir biçimde yeniden kurulmasına yardım eder. Bu yüzden anakronik olduğu gerekçesiyle oyun teorisini reddetmek yerine onun uygulamasını daha dikkatli bir şekilde izlemek uygun olacaktır.

¹¹ Rasyonel seçim teorisi; araçsaldır, bireycidir ve öznedir. Araçsalcı olması, içgüdüsel bakımdan sosyal bir varlık olduğunu yadsıması anlamındadır. Araçsalcılık, bireyler arasındaki ilişkileri anlamaya çalışır yoksa ilişkilerden hareket ederek bireyleri değil. Rasyonel seçim teorisinin ikinci görünümü bireycilidir. Birey, rasyonel bir şekilde kendi faydasını maksimize eden/en fazlaya çıkararak öz çıkarlı varlıklar olarak anlaşılır. Tercih dediğimiz alternatif eylemler düzeneğine sahip bulunan birey, kendi tercihlerini etkin ve azami düzeyde tatmin etmenin yollarını arar. Ve birey, başkalarının da rasyonel olduklarının farkındadır. Öznellik gereği birey için iyi/değer kavramı, onun tercihlerinin yani arzularının nesnesinin içeriğiyle oluşturulmuştur. Değer, iki anlamda öznedir: bireye göre tanımlanıp belirlenmiştir ve alternatif tanımlamaların aslı ahlaki değerini değerlendirmek üzere temel olacak objektif bir standart veya düzen yoktur. Ortaklaşa iyi, benzer bireysel iyilerin toplamı olacaktır. Patric Neal, "Hobbes and Rational Choice Theory", *The Western Political Quarterly*, Vol.41, No.4, Dec.1988, s.635-652.

Leviathan'da* Hobbes'un tasvir ettiği insanın doğal yaşam durumu da mahkûmun ikilemi durumunun bir örneği olarak ele alınıp analiz edilmektedir. Hobbes, Leviathan'ın 13.ve 14. bölümlerinde, karşılıklı ilişki içindeki tarafların üzerinde ortak bir yetkenin olmadığı bir doğa durumu tasvir eder ve onu, politik toplumun özel bir türünün daha açıkçası mutlak ve bölünmemiş bir egemenin gerekliliğini kanıtlamak için bir araç olarak kullanır. Siyasi toplum öncesi koşul, sürekli çatışmanın olduğu katlanılmaz bir durumdur. Doğa durumuna dönüş, esasında Hobbes'un bizzat şahitlik ettiği iç savaş ile toplumun dağılması suretiyle olur. Buna karşın mutlak güç sahibi bir egemen en iyi güvencedir. Belki sınırsız güç kötü olabilir ama böyle bir güçten yoksunluk daha büyük bir kötüdür. İnsan için en kötü durum, doğa durumuna geri dönüştür¹².

Hobbes'a göre doğa durumunda insanlar;

- *Fizik ve zihinsel güçleri bakımından kabaca eşittirler.* Bu yüzden insanlar arasında karşılıklı kırılabilirlik vardır. Kimse bir başkasına ne güç ne zekâ bakımından boyun eğdiremez. Bu yetenek eşitliğinden aynı zamanda amaçlarımızı erişme umudunun eşitliği doğar¹³.

- *Kendi çıkarını düşünür.* Hobbes, tüm insanlar açısından psikolojik egizmin olduğunu destekler. Bütün iradi insan eylemleri öz çıkar tarafından harekete geçirilmektedir¹⁴.

- *İnsanlar yaratılışları itibarıyla ölümden kaçma eğilimindedir.* Hobbes doğa durumunda sürekli ölüm korkusundan bahseder.

- *Diğerlerinkiyle çatışan arzulara sahiptir.* Doğal yaşama durumunda herkese yetecek yiyecek ya da kaynak yoktur. Çatışan arzular nedeniyle de insanlar, ancak ölümlerle sonuçlanacak güç ve daha fazla güce sahip olma eğilimindedir. Böylece birbiriyle yarışan arzuların olduğu yerde rekabete bağlı çatışma doğar.

- *İleri görüşlüdürler.* En azından asgari derecede rasyonel insanlar, uzun vadeli esenliklerini hesaba katar. Şimdiki kadar gelecekteki arzularının tatminini önemser ve yaşamlarını uzun sürdürmeyi ister.

* Modern insanın kutsal kitabı olarak da nitelendirilen Leviathan, Thomas Hobbes'un içinde fizik, fizyoloji, psikoloji, ahlak felsefesi, siyaset ve eleştirel teoloji konularının tümüne değindiği, modern düşüncenin ruhunu güçlü ve kapsamlı şekilde sunan en önemli eseridir.

¹² Partel Piirimae, "The Explanation of Conflict in Hobbes's Leviathan", **Trames**, 2006, (60/55), 1, s. 3-21.

¹³ "İnsanlar doğuştan eşittir. Doğa, insanları bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından öyle eşit yaratmıştır ki bazen bir başkasına göre bedence çok daha güçlü veya daha çabuk düşünebilen birisi bulunsa bile, her şey göz önüne alındığında, iki insan arasındaki fark, bunlardan birinin diğerinde bulunmayan bir üstünlüğe sahip olduğunu iddia etmesine yetecek kadar fazla değildir. Çünkü, bedensel güç bakımından en zayıf olan kişi ya gizli bir düzenle ya da kendisi ile aynı tehlike altında olan başkalarıyla birleşerek en güçlü kişiyi öldürmeye yetecek kadar güçlüdür. Zihinsel yeteneklere gelince, zihinsel yetenekler konusunda insanlar arasında kuvvet bakımından olduğundan daha büyük bir eşitlik buluyorum. Çünkü basiret, eşit zamanın bütün insanlara eşit olarak bahşettiği ve insanların kendilerini eşit ölçüde verdikleri işlerde eşit ölçüde edindikleri deneyimden başka bir şey değildir. ...Birşeyin eşit pay edildiğinin en büyük kanıtı herkesin kendi payından memnun olmasıdır". Thomas Hobbes, **Leviathan**, 2.Baskı, Çeviren: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s.92-93.

¹⁴ Ahmet Cevizci, **Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a**, Say Yayınları, İstanbul 2009, s. 470-471.

• *Başkalarından gelecek saygıyı arar.* Hukuk ve ahlak kurallarının bulunmadığı yerde insan, karşısındakine kaba ve değersiz davranır. En azından başkaları kadar sahip olduğunu düşündüğü değeri dikkate alınmayan kişi saldırmayı isteyecektir.

• Herkes bir başkasının kendisini boyunduruk altına alabileceğinin farkındadır. Ve her insanın, fırsat verildiğinde bir başkasının kendisini boyunduruğu altına almaya çalışacağı beklentisi içinde olması makul olduğu gibi, onlara bu fırsatı vermemek için yeterince sebebi de vardır. Sonuç olarak *doğa durumunda karşısındakine ilk saldırıyı kişinin kendi yapması yani ilk saldıran olması rasyoneldir.* Zira o da karşısındakinin aynı şeyi yapacağı beklentisi içindedir. Ve bu döngünün nihai sonucu, herkesin herkese karşı savaştır¹⁵.

Hobbes, Leviathan 13. bölümünde çatışmayı açıklarken, doğa durumundaki savaşın üç nedeni olduğundan bahseder: Rekabet, güvensizlik ve şan-şeref. Birincisi insanı kazanç için, ikincisi güvenlik için ve üçüncüsü de şöret için saldırgan yapar¹⁶. Doğa durumunda rekabetin nasıl doğduğunu anlamak için Hobbes'un insan motivasyonu açıklamasına geri dönelim. Hobbes için mutluluğun nesnel bir tanımı olmayıp, her insan arzu ettiği şeye doğru hareket eder ve arzu etmediğinden kaçınır. Mutluluk, insanın bazen elde ettiği arzu nesnesini sürekli elde bulundurmasıdır; ama bireyin tüm arzu ettiklerini elde ettiği bir an ve bu anlamda zihnin daimi asudeliği durumu asla yoktur. İnsan eylemleri geleceğe yönelik olup yalnızca mevcut arzuların tatminini değil, gelecekteki arzularını da tatmin etmeye muktedirdir. Bu nedenle "insanın gelecekteki bazı iyileri elde etmek için sahip olduğu mevcut araçlar" diye tanımlanmış olduğu güç, diğerinin gücüne görelî olarak tanımlanmıştır. Bir şeyi elde etme ve tutma iktidarım/gücüm, aynı şeyi arzu edenlerin gücünün üstünde olduğunda kâfidir. Güç arzusunun daimi tatminsizliği insanların neden kaynaklar için rekabet ettiğini anlamamızın anahtarıdır. Rekabet, sadece doğal kaynakların kıtlığından doğmaz.

Hobbes'un ikinci çatışma nedeni, ihtiyatlılık ya da diğerlerine güven eksikliğidir. Doğa durumunda insanlar yaşamlarının iki temel kaideyle koşullandığını fark eder. İlki gücünü arttırmak amacıyla ihtiyaç duyduğu kaynaklar için doğal şekilde birbirleriyle rakip oldukları ve ikincisi ise hiç kimsenin bu rekabette doğal bir üstünlüğünün bulunmadığıdır. Bu rekabette ötekini öldürme kabiliyeti konusunda aşağı yukarı herkes eşittir. Bu durumun mantığı, saikleri ne olursa olsun insanları birbirine saldırmaya sevk eder. Çünkü her insan başkalarının kendisine saldıracağını bilir ve kendini en iyi koruma yönteminin saldırı olduğuna inanır. Güvensizlik bulaşıcı olduğundan, normalde saldırgan hiçbir eğilimi bulunmayan insanlar bile fırsatçı saldırganlar olmaya mecbur-

¹⁵ Graham G. Dodds, David W. Shoemaker, "Why We can't All Just Get Along: Human Variety and Game Theory in Hobbes's State of Nature", **The Southern Journal of Philosophy**, 2002, Vol.LX., s.345-367; Gregory S.Kavka, "Hobbes's War of All Against All", **Ethics**, Vol.93, No.2, January 1983, s.291-310.

¹⁶ "Bu durumda insanın doğasında üç temel kavgaya nedeni buluyoruz. Birincisi rekabet, ikincisi güvensizlik, üçüncüsü de şan ve şeref. Birincisi, başka insanların kişiliklerine, karılarına, çocuklarına ve hayvanlarına egemen olmak için şiddet kullanır; ikincisi, kendilerini korumak için; üçüncüsü ise kendi kişiliklerine yönelik olarak doğrudan doğruya veya hısımları, arkadaşları, milletleri, meslekleri veya adları dolayısıyla, bir söz, bir gülümseme, farklı bir görüş ve başka aşağılama işareti gibi küçümsemelere karşı şiddet kullanır". Hobbes, **Leviathan**, s.94.

dur. Eğer birisi saldırıya uğrayacağından korkuyorsa önce kendisinin saldırıda bulunması pek muhtemeldir ve bu savunmada kalmaktan daha güvenli bir seçenektir.

Doğal saldırganlık problemi bizi doğa durumundaki çatışmanın üçüncü sebebi olan şan-şeref salma arzusuna götürür. Nam arayışı kimi insanların irrsayonel bir tutkusu olmayıp her insanın doğal olan “kendini koruma” çabasına katkıda bulunur. Şöhret, birinin gücüne diğer insanların yüksek bir değer biçtiği anlamına gelir. Değersizlik, güvenlik için tehlikelidir zira kendini savunmaya daha az muktedir olduğu düşünülen birisine karşı insanlar daha fazla saldırma eğilimi taşır. Kendini tehdit eden birine saldıran insan daha fazla ün elde eder. Zafer kazanarak şöhret elde etme arzusu, kendini korumanın yanı sıra her insanın saygı görmek isteğinden de kaynaklanır. Her türden hor görme ve aşağılama emaresi üzerine doğal olarak herkes kendisini hor gören kişiden zarar verme yoluyla, diğerlerinden de ibret yoluyla cebren daha çok saygı görmeye çabalar¹⁷.

O halde Hobbes’un doğa durumundaki her birey için en iyi sonuç; karşı-sındaki saldırmazken, kendisinin ilk saldıran olmasıdır. İkinci en iyi sonuç, karşılıklı saldırmama ve üçüncü en iyi sonuç da karşılıklı saldırdır. En kötü sonuç ise, karşı-sındaki saldırdırken kendisinin saldırıda bulunmamasıdır. Verilmiş olan bu seçenekler doğrultusunda rasyonel birey, doğa durumunda eğer birincil hedefi hayatını korumak ise işbirliğine gitmeyecektir zira bu seçim hayatını riske atacaktır. Bu durumda mahkûmun dilemması matrisi, Hobbes’un doğa durumu betimlemesindeki çatışmayı izah eder gözükmektedir. Şayet Hobbes’un doğa durumundaki rasyonel bireyinin konumu, tek seferlik mahkûmun dilemması oyunu ile modellenilebiliyorsa, bireyler doğa durumunda kalmaya devam edecek ve hem bireysel hem kolektif olarak optimalin altında bir sonuca erişeceklerdir.

3. HOBBS’UN DOĞA DURUMUNDAKİ DİLEMMAYA ÇÖZÜMÜ

Doğa durumundaki çatışmanın üç nedeni; rekabet, güvensizlik ve şöhret arayışı idi. İşte doğa durumunda daimi savaşa yol açan çatışma nedenlerinin kökünde yatan; ölüm korkusu ile yaşamak için gerekli olan şeyleri elde etme arzusu ve çalışarak onları elde etme umududur. Böylece temel problemimiz; güvenliğin, rekabetin ve gündelik yaşamdaki değiş-tokuşun düzenlenmesi ihtiyacıdır. Bu noktada insan aklı bu güvensiz, insanın sürekli ölüm korkusu içinde bulunduğu doğa durumundan kurtulmayı emreder ve doğa durumundaki en temel doğal hakkı¹⁸ olan kendi varlığını koruma isteminin nasıl etkin hale getirilip hayata geçirilebileceğini gösterir. Şu halde barışı sağlamak, birinci

¹⁷ A.P.Martinich, **Thomas Hobbes**, Çev: Akın Terzi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, Ankara, s.263.

¹⁸ “Ius naturale” yani doğal hak, kendi doğasını diğer bir ifadeyle kendi hayatını korumak için, kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve kendi aklı ile bu amaca yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapmak özgürlüğüdür. Doğa yasalarının tümü doğanın (insan doğası) kendi esenliğine eğilimli olduğu yönündeki temel prensipten elde edilir. Bu doğa yasalarının mutlak olmayıp sadece insan doğasına bağlı bulunması anlamında fonksiyonalist olduğu da söylenebilir. Russell Hardin, “Hobbesian Political Order”, **Political Theory**, Vol:19, No:2, May 1991, s.156-180; Yasemin Işıktaç, **Hukuk Felsefesi**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2010, s.147; Cevizci, **Felsefe Tarihi: Thales’ten Baudrillard’a**, s.475.

doğa yasasıdır. Herkesin herkesle savaşına son verecek olan şey, her insanın her şey üzerinde sahip bulunduğu doğal haktan başkalarıyla aynı ölçüde vazgeçmesi bir diğer deyişle bunun sınırlandırılmasına rıza göstermesidir¹⁹.

Ama karşılıklı itimadın bulunmadığı doğa durumunda yalnızca geçersiz sözleşmeler söz konusu olacaktır. Karşılıklı hak devredilmesi, insanların SÖZLEŞME dedikleri şeydir. Yine taraflardan biri kendi adına taahhüt ettiği şeyi teslim edebilir ve ona itimat ederek, diğer tarafın kendi taahhüdünü ileriki bir tarihte yerine getirmesini bekleyebilir; ve bu durumda sözleşme, onun açısından ANLAŞMA veya AHİT (Covenant) adını alır veya her iki taraf da ileride ifa etmek üzere şimdi sözleşme yapabilirler.

Herkesin herkese karşı savaş halinde olduğu doğa durumunda, tarafların hemen ifa etmedikleri fakat birbirlerine güvendikleri bir ahit yapılırsa, güçlerini kendilerinden almayan bu ahitler geçersizdir, çünkü hiç bir şey bir insanın vaadinden daha kolay bozulmaz. İlk önce ifa eden taraf, diğer tarafın da bilahare ifa edeceğinden emin olamaz; kendini düşmanının ellerine bırakmakla kalır, bu ise asla terk edemeyeceği, hayatını ve geçimini koruma hakkına aykırıdır. Sözle yapılmış vaatler, zorlayıcı bir gücün korkusu olmadıkça, insanların hırsına, tamahına, öfkesine ve diğer duygularına gem vuramayacak kadar zayıftır. Böyle bir zorlayıcı güç ise herkesin eşit olduğu ve kendi korkularının haklılığına kendisinin karar verdiği basit bir doğa durumunda varolamaz²⁰.

Özetle doğa durumunda sözleşmeden doğan yükümü ilk yerine getiren olmak yanlış olup, kendi payımıza düşeni yerine getirmeksizin sözleşmenin karşı tarafından almayı tercih ederiz zira aksi tutum, kendi yaşamını koruma hakkına aykırıdır. Bu mahkûmun dilemması oyununda baskın denge noktasıdır. Olası en kötü sonuç ise ilk önce davranıp yükümünü yerine getiren taraf olurken, karşı tarafın bunu yapmaktan kaçınmasıdır²¹.

Doğa durumunda olmayan karşılıklı güveni kuracak dilemma çözümü nedir? Doğa durumundan çıkmanın yegâne yolu, her bireyin eğilimlerini değiştir-

¹⁹ Doğa yasası, akılla bulunan ve insanın kendi hayatı için zararlı veya hayatını koruma yollarını azaltıcı olan şeyleri yapmasını yasaklayan veya insanın hayatını en iyi şekilde koruyabileceğini düşündüğü bir ilke veya genel kuraldır. Hobbes, **Leviathan**, s. 96-97; Adnan Güriz, **Hukuk Felsefesi**, 9.Baskı, Ankara 2011, s.180.

“Doğal olarak, herkesin her şeye hakkı vardır; hatta bir başkasının bedenine bile. Dolayısıyla herkesin her şey üzerindeki bu doğal hakkı devam ettiği sürece ne kadar güçlü veya akıllı olursa olsun hiç kimse, doğanın normalde insanların yaşamalarına izin verdiği sürenin sonuna kadar hayatta kalma güvencesine sahip olamaz. Bundan hareketle, herkesin onu elde etme umudu olduğu ölçüde, barışı sağlamak için çalışması gerektiği, onu sağlayamıyorsa, kendini korumak için savaşın bütün yardım ve yararlarını araması ve kullanması gerektiği ilkesine veya aklın bu genel kuralına varılır.

İnsanların barışa ulaşmak için çalışmalarını emreden bu temel doğa yasasından şu ikinci yasa çıkar: bir insan, başkaları da aynı şekilde düşündüklerinde, barışı ve kendini korumayı istiyorsa her şey üzerindeki bu hakkını bırakmalı ve başkalarına karşı, ancak kendisine karşı onlara tanıyacağı kadar özgürlükle yetinmelidir. Çünkü herkes her dilediğini yapma hakkını elde tuttuğu sürece bütün insanlar savaş durumundadır. Fakat başka insanlar da onun gibi haklarını bırakmazlarsa o zaman da onun da kendi hakkını bırakması için bir neden yoktur çünkü böyle bir şey onu başkaları için bir av yapardı”. Hobbes, **Leviathan**, s. 97.

²⁰ Hobbes, **Leviathan**, s.102.

²¹ Michael Mohler, “Why Hobbes’ State of Nature is Best Modeled by an Assurance Game”, **Utilitas**, 21 (2009), s. 297-326.

tirmek suretiyle oyunu deðiřtirmektedir. Hobbes'un zamanındaki birçok siyaset felsefecileri için bu dış müdahale Tanrı iken Hobbes, herkesin verdiği sözle bağlı kalmasını sağlayarak medeni toplumu ve verimli bir ekonomiyi yaratacak güçlü bir egemeni yeni çözüm olarak görmüştür. Hobbes'a göre barışçı ve müreffeh bir hayatı kurmak için devletin yaratılması gerekir.

Rasyonel bireylerin doğa durumundan çıkması için dış otoriteye²² ihtiyaç olup bu otorite tek seferlik mahkûmun dilemması oyununu, dönekliğin baskın strateji olmadığı başka bir oyuna dönüştürür: Teminat oyunu. Teminat problemi, doğa durumunda çözülmesi gereken kolektif eylem problemidir çünkü tüm bireyler, anlaşmaları yürürlüğe koyma gücüne sahip bir dış otoriteye kendilerini yönetmesi için haklarını devrederlerse toplumu kuracak geçerli ve bağlayıcı bir toplum sözleşmesi yapılabilir. Örneğin yapılmış ahitlerin yerine getirilmesi gibi bir doğa yasası *in foro interno* bağlar yani ona uyulması gerektiği isteğini verirler ama bu isteği eyleme çevirmeye zorlayamazlar. Diğer doğa yasaları gibi söz konusu doğa yasası da ancak bireyin dışında bir güç tarafından yürürlük kazandırıldığında *in foro externo* bağlayıcılık kazanır²³. Hobbes'a göre egemenin kılıcı olmadan yapılan ahitler yalnızca laftan ibarettir ve tek başına sözler kişinin hayatını güvenceye almaz. Üçüncü doğa yasası gereği, doğa durumundaki bireyler bir kez haklarını egemene transfer ettikten sonra sözleşmeye uymak zorunda olduklarını kabul etmelidirler. Egemen belirlendikten sonra bireylerin sözleşmeye bağlı kalacakları konusunda anlaşmaları, toplumun oluşumunun nihai adımıdır. Rasyonel birey ancak ve ancak diğerlerinin de bu iki adımı atacaklarından emin olabiliyorsa işbirliğine gideceğinden, egemen de toplumun kurulması için bireylerin birbirine güvenmesini temin etmek zorundadır. Egemen, "eğer kendileri her şey üzerindeki haklarını devreder ve sözleşmeye bağlı kalacaklarına razı olurlarsa öteki herkesin de böyle yapacaklarına" dair bireylere teminat vermelidir. Doğa durumunda rasyonel bireylerin sözleşmelerine bağlı kalma yükümlülüğu yoktur ve bunun nedeni de teminat problemidir. Bununla birlikte egemen, Hobbes'un doğa durumunda rasyonel bireylerin oynadığı oyunu henüz değiştiremez zira henüz doğa durumunda iken elinde yasama ve yürütme gücü yoktur ancak sosyal sözleşme imzalanıp toplum kurulduktan sonra oyunu değiştirmektedir. Uyma problemi, doğa durumunda değil, bir kez egemen kurumsallaşarak teminat problemini çözümledikten ve bireyler toplum sözleşmesini yapıp birbirleriyle toplumsal çerçevede tekrar eden ilişkilere girdikten sonra doğar. Sosyal sözleşmenin özü, bireylerin yapılmış herhangi bir sözleşmeyi egemenin yürürlüğe koyma gücüne sahip olduğuna duydukları güvendir. Buna yönelik olarak da egemen, vatandaşların işbirliğinden sapmasını önleyerek barışçıl bir işbirliğini temin etmelidir. Bu

²² Brezilya-Venezuela sınırında yaşayan Yanomamo'ların dövüşmeyi durduramamalarının nedeni ne dövüşten yarar sağlayan bir kültürden gelmiş olmaları ne de çatışmayı sürdürme arzusu içinde olmalarıdır. Bu durum Hobbes'un anladığı doğa durumunun bir resmidir. Herhangi merkezi bir otoritenin yokluğunda sürekli savaş etmeye mahkûmdurlar zira herhangi bir grubun kendini savunmayı durdurması, intihar etmek olacaktır. Bkz. Hardin, "Hobbesian Political Order", s.156-180.

Bu toplulukla ilgili yapılan antropolojik çalışmanın daha ayrıntılı bilgisi için bkz. Napoleon A.Chagnon, "Doing Fieldwork among the Yanomamö", www.anthroprof.org. Çevrimiçi, 10.10.2012.

²³ Russell Hardin, "Law and Social Order", **Philosophical Issues**, Nr:11, 2011, s. 61-85; Mehmet Ali Ağaoğulları, Cemal Bali Akal, Levent Köker, **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, İmge Kitabevi, 1994, Ankara, s.206.

amaçla egemen, işbirliğinden tek taraflı dönen kişi, bir diğer deyişle aptal tarafından elde edilecek kazancı, yeterince şiddetli sert yaptırımlarla dengeleyecektir²⁴. Hobbes'a göre; *verilen zarar, yasa ihlalinin faydasından az ise, ceza değildir*. Çünkü cezanın amacı, insanları yasaya uymaya yöneltmesidir; verilen zarar yapılan ihlalin faydasından az olduğunda, bu amacı sağlamaz ve tersine bir etki yaratır.

4. LEVIATHAN'DA EGEMENİN TAŞIDIĞI ÖZELLİKLER

Esasında Antik Yunandan kalma bir kuram olan ama Hobbes'un kullandığı şekliyle sözleşme, egemeni dışarıda bırakarak, yalnızca yurttaşlık statüsünü kazanacak bireyler arasında yapılacaktır. Egemen, sözleşmeye taraf olmadığından dolayı da kendisi hiçbir yükümlülük altına girmiş değildir. Çünkü sözleşmeye tarafların uymasını sağlayacak, bir bakıma sözleşmenin teminatını oluşturacak ve fakat bunun için de ona taraf olmayan çok üstün bu egemenin erki *mutlaktır*. Bu iktidar, karşı konulamaz gücü sayesinde uyruklara sözleşmeyi bozmaları (yasaları çiğnemeleri) sonucunda başlarına gelecek kötülüklerin, elde etmeyi tasarladıkları iyiliklerden çok daha fazla olacağını gösterecektir.

Siyasi rejimin türü ne olursa olsun erk *tektir* ve *tek* bir iradeye sahiptir. Ülke sınırları içinde egemenin karşısında kendisini sınırlayacak başka herhangi bir güç yoktur. Hobbes, barışı sağlamada en kesin yolun, tüm erklerin tek kişinin elinde toplanması olduğu sonucuna ulaşır. Terazinin her iki kefesine de aynı ölçüde ağırlık koyarak elde edilen denge her an bozulmaya hazır bir dengedir ve iki kefedenden birine en ufak bir ağırlık birimi eklemek bu dengeyi yok etmeye yeter. Oysa kefenin birinde bütün ağırlıkların olmasından, diğerinin de boş bulunmasından oluşan dengesizlik, çok daha sağlam bir dengedir ve çok daha kolayca korunup sürdürülür.

Egemenin erki *sınırsızdır*. Kaldı ki insanın yarattığı iktidara bir sınır koyması, kendisiyle çelişkiye düşmesidir. Eğer insan, yaratacağı her Leviathan'ı sınırlamaya yönelirse bu durum böylece sürer gider ve doğa durumunun ifade ettiği savaş ortamından kurtulmak olanaksızlaşır²⁵.

Hobbes, toplumda bir kez barışçıl işbirliği temin edildikten sonra egemenin yalnızca sınırsız güce değil bölünmemiş iktidara da sahip olması gerektiğini

²⁴ Mohler, "Why Hobbes' State of Nature is Best Modeled by an Assurance Game", s. 297-326.

"Fakat yasada belirlenmiş ve öngörülmüş bir ceza varken, suç işlendikten sonra daha büyük bir ceza verildiğinde, cezadaki fazlalık ceza değil bir düşmanlık eylemidir. Mamafih yasada belirlenmiş hiçbir ceza yoksa, suçtan ötürü suçlunun çarptırıldığı şey, cezalandırma özelliğine sahiptir. Çünkü cezası belirlenmemiş bir yasa ihlaline karışan kişi, belirsiz yani keyfi bir cezaya çarptırılacağını bilir. (Hobbes'un bu ifadelerinden, suçta kanunilik ilkesini benimserken cezanın kanuniliği ilkesine mesafeli durduğu sonucuna varılabilir). *Yasadan önce yapılmış bir eylem için verilen zarar da ceza değildir*.

Aleni isyancılara verilen zarar da doğa yasasına aykırı değildir. İşte bu nedendir ki, kurulmuş olan devletin otoritesini kasten inkâr eden uyruklarda, intikam, sadece babalara değil, aynı zamanda henüz dünyada olmayan ve cezasını çektikleri olayda suçları olmayan üçüncü ve dördüncü kuşağa da meşru biçimde uzanır; Bu, genel olarak isyan diye bilinen savaş durumuna bir geri dönüştür ve bu suç işleyenler, uyruklar olarak değil, düşmanlar olarak karşılık görürler. İsyân, tekrar başlatılmış savaştan başka bir şey değildir". Hobbes, **Leviathan**, II, 28, s.218-225. (Bu ifadelerden de 'suçların şahsiliği' ilkesinin Hobbes'ta bulunmadığını söylemek yanlış olmaz).

²⁵ Ağaoğulları, Akal, Köker, **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, s. 228-230.

söyler. Egemenin erki, *sürekli*²⁶ ve *bölünmez*. Egemen gücü bir bütün olarak bir kişi ya da bir meclis kullanacaktır²⁷. Ancak Hobbes kişisel olarak monarşiden yana olduğunu ve karma yönetim karşıtlığını da açıkça belli eder. Monarşi en iyi hükümet şeklidir, zira kamusal ve özel çıkarları* diğer herhangi bir hükümet formundan daha iyi bütünleştirir ve daha demokratik bir hükümet biçiminin, toplumun çözülmesine yol açması pek muhtemeldir. Hobbes, güçler ayrılığı ilkesini de belirtip, bunu kesin bir dille yadsımaktadır. Mutlak egemen yasama, yürütme ve yargı gücü ile donanımlı olmalıdır ve yaşamlarını ellerinden almak dâhil vatandaşlarını cezalandırma hakkına sahiptir²⁸.

Egemen, içeride yasalarla dışarıda ise devletler arasında bir doğa durumu sürdürdüğünden dolayı savaşlarla erkini en üst düzeyde tutmaya çalışır. Egemen güç, toplumda yasayı yapan, kaldıran ve değiştiren tek güçtür. Yasa yapma yetkisi ile donanımlı egemen, egemenliğinin gereği olarak kendisinden üstün bir gücü kabul edemeyeceğinden yaptığı yasalara bağlı değildir. Üstelik egemen, yasalardan başka verdiği sözleri de tutmak zorunda değildir, sözleri onun açısından hiçbir yükümlülük içermezler. Doğal yasayı yorumlayan, pozitifleştiren, etkili kılan egemenin bizatihi kendisidir. Bu bakımdan pozitif yasaları belirleyebilecek, onları sınırlayabilecek ve üstelik onlarla çatışabilecek doğal yasaları düşünmek eğer Hobbes söz konusu ise olanaksızdır.

Yasa aşkın bir adalet düşüncesinin yansıması olmadığından, belirleyici olan yasanın amacı değil kaynağı yani onu yapan egemendir. “Yasalar, yolcuları durdurmak değil ama doğru yolda tutmak için yerleştirilmiş çitler gibidir.” Yasanın halkın iyiliği için olması, tüm iradi eylemleri engellemesi değil, insanların istek ve tutkuları nedeniyle kendilerine kötülük yapmamaları için onların davranışlarını belli sınırlar içinde tutup yönlendirmesi anlamına gelir²⁹.

Egemenin bir diğer hakkı, mülkiyeti tanımlamaktır. Egemen, neyin kime ait olduğunu, neyin benim neyin senin olarak kabul edileceğini pozitif yasalar

²⁶ Egemenin haklarından en önemlilerinin, egemenin değiştirilemeyeceği, egemen güçten vazgeçilemeyeceği, egemenin eleştirilemeyeceği, egemene itiraz edilemeyeceği ve egemenin yasalarına uyulması en fazla bu gerçeğin bir sonucudur. O hâlde egemenliğin mutlaklığı ile de anlaşılması gereken daha çok egemenliğin sürekliliğidir. Mustafa Kömürçüoğlu, “N.Machavelli ve T.Hobbes’ta Birey Çıkarı- Devlet Çıkarı İlişkisi”, **Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, 2006, s. 198.

²⁷ Egemenin hakkı her ne kadar her insan tarafından açık onay ile egemene verilmiş ise de bu onun işlevini yerine getirmesini sağlayamaz; bu sonucu yaratan uyruğu itaatidir. Bir devletin oluşum düzleminde meşru olarak görülmesi yeterli değildir ayrıca işleyiş düzleminde de meşru olarak kabul edilip ona sürekli itaat edilmesi gerekir. İster demokrasi ister aristokrasi ya da monarşi de halk gönenc içinde yaşıyorsa bunun nedeni o devletin kökensel meşruluğu değil fakat halkın itaatidir. Devlet biçimi hangisi olursa olsun, itaat ortadan kaldırılırsa hem halkın gönenci hem de devlet kısa süre içinde yıkılır gider. Bu bakımdan egemenin özellikle kamusal alandaki kanıları denetlemeye, bireysel iradeleri yok etmeye varan sınırsız erki, devletin varlığının zorunlu koşulu olarak belirlemektedir. Bir bakıma Hobbes’un kuramı, insanlara devlet ile anarşiden başka bir seçenek bulunmadığını göstermeye yöneliktir.

* Egemen otoriteyi elinde bulunduranlar insan olmaları dolayısıyla kendi çıkarlarıyla ilgili olacakları için, genelin çıkarına en fazla o özel çıkarla örtüştüğü zaman hizmet edilir. Bu ise Hobbes’a göre en iyi yönetim biçimi olan monarşide söz konusu olur. Cevizci, **Felsefe Tarihi: Thales’ten Baudrillard’a**, s.480.

²⁸ Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul, 2005, Beta Yayınevi, s. 142.

²⁹ Ağaoğulları, Akal, Köker, **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, s. 234-236.

ile belirler. Egemen, doğa durumunda gerçekte bulunmayan özel mülkiyeti meşru kılar ve onu korur. Fakat özel mülkiyet koşulludur yani devletin bir armağanı olarak dağıtıldığından kamunun iyiliğinin gerektirdiği durumlarda yine devlet özel mülkiyete karşı olabilir³⁰.

Hobbes'un hükümet eden egemene yüklediği işler ve yükümlülükler listesi de uzundur: Mülkiyet hakkının tesisi, uyruklarının yasaya uygun çalışmalarından kazanacakları maddi refahın tamamını teminat altına alma yükümlülüğü, sözleşme ihlallerini cezalandıracak mahkemelerin oluşturulması, zayıf ve kapasitesi olmayanlara yardım edecek yoksul yasaları, dış ticareti ülke yararına düzenleyecek yasalar, tüketim harcamalarının vergilendirilmesi³¹ ve en önemlisi de üniversite müfredatının ve dini aktivitelerin sıkı şekilde gözetimi³². Barış için ne gerekiyorsa yapma hakkı bulunan egemen, bu nedenle kanıları denetlemek, düşünceler üzerinde bir çeşit sansür uygulamak hakkına da sahiptir. Hatta bu bağlamda bütün kitaplardaki düşünceleri, yayımlanmalarından önce kimin inceleyeceğine karar vermek de egemenin haklarından biridir. Çalışamayacak durumda olanları, yaşamlarını sürdürebilmeleri için başkalarının sadakasını bekler durumdan kurtarmak, onlara yardım etmek de devletin güvenliği sağlama görevi içine girer. Egemen güç, çalışabilecek durumda olanlara iş sağlayacak ve işsizlikle, tembellikle mücadele ederek bu görevini yapacaktır. Kendi suçu olmadığı halde işsiz kalanların da kişisel acıma duygularına terk edilmeyip kamusal bir destekten yararlanmaları gerektiğini bildiren Hobbes, egemenin işsizliği önlemek için tedbirler alma yükümlülüğünün de bulunduğunu söyler.

Egemen gücün güvenlik ile ilgili görevini yerine getirememesi halinde ve ancak bu koşulda, toplumun egemen güce itaat borcu sona erer. Çünkü doğa durumunda da mevcut olup egemene lehine vazgeçilmeyen yegâne doğal hak olan kendini koruma hakkı, egemen bunu güvenceye alamadığı takdirde her

³⁰ Ağaogulları, Akal, Köker, **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, s. 238-239; Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, s.140-141.

³¹ Hobbes gelir vergisini değil, tüketim vergisini savunur, böylelikle elde edilen gelir tüketilmediği sürece birikime el verecektir: Sermaye birikimi Hobbes'ta özellikle vergilendirme ile ilgili bir husustur.

"... vergilemede eşitlik, tüketilen şeyin eşitliğinde yatar onu tüketenlerin servetlerinin eşitliğinde değil. Çünkü, çok çalışan ve emeğinin meyvelerini tasarruf ederek az tüketen bir insan, tembelce yasayan, pek az şey elde eden ve elde ettiği her şeyi de harcayan bir kişiye göre niçin daha çok vergilendirilsin ki..."

Hobbes zengin ve fakirler için eşit vergileri savunarak, şöyle meşrulaştırır:

"Eşit vergi konulması da adaletle ilgilidir; verginin eşitliği, servetin eşitliğine değil, herkesin savunması için devlete olan borcunun eşitliğine dayanır... Böylece elde edilen fayda, hem varlıklı hem de yoksul için aynı ölçüde değerli olan hayatın sürdürülmesi olduğuna göre; yoksul bir insanın, hayatını koruyanlara olan borcu, varlıklı bir insanın kendi hayatının korunması için olan borcunun aynıdır..." Bkz.Kömürçüoğlu, "N. Machavell ve T.Hobbes'ta Birey Çıkarı- Devlet Çıkarı İlişkisi", s.229. Hobbes, **Leviathan**, s.242; Laurence S. Moss, "Hobbes and the Early Uses of Economic Method", **American Journal of Economics and Sociology**, Vol:69, No:1, January 2010, s. 499-523.

³² Moss, "Hobbes and the Early Uses of Economic Method", s. 499-523.

Bütün dini kurumlar devletin pozitif yasalarına tabidir. Papalığın devlete karşı üstünlük iddiası temelsiz ve zararlıdır. Bunun gibi, kilise yasalarının, devletin yasalarına üstünlüğü iddia olunamaz. Güriz, **Hukuk Felsefesi**, s. 182.

zaman vardır. Kişinin egemen güce boyun eğmesinin nedeni korunmadır ve koruma görevini yerine getirmeyen bir güce itaat etme borcu da sona erecektir³³.

5. TEMİNAT OYUNU

İki kişiden oluşan doğa durumu örneği düşünelim. Doğa durumundaki bu iki kişi, barışçı C ve saldırgan D stratejileri arasında bir seçim yapacaktır. D'nin baskın strateji olması için ise; DC>CC yani *tek taraflı saldırganlık*, karşılıklı barışa tercih edilir ve DD>CD yani karşılıklı saldırı, tek taraflı barışa tercih edilir. Doğa durumunda Hobbes'un insanının nihai tercih düzeneği şöyle olmalıdır.

Tek taraflı saldırı>karşılıklı barış>karşılıklı saldırı>tek taraflı barış.

Her bir oyuncunun ilk tercihi, tek taraflı saldırı lehine olacak, bu karşılıklı saldırmama/barış, karşılıklı saldırı ve nihayetinde tek taraflı saldırmama/barış şeklinde gidecektir. Mahkûmun dilemmasında olduğu gibi akıl, sözleşmenin taraflarına sözleşmeyle bağlı kalmamayı dikte eder. Hobbes'un egemeni ise rasyonel bireyin tercih düzeneğini değiştirmek ve barışın temini için gereklidir.

Mahkûmun dilemması, Hobbes'un doğa durumundaki çatışmayı temsil eden orijinal ve en bilindik oyun teorisi olmakla birlikte kimi Hobbes uzmanları onun iyi bir temsil olmadığı görüşünü dile getirmektedir. Bu yoruma göre, insan doğası mahkûmun dilemmasının sunduğu kadar karanlık değildir ve oyuncuların hangi eylemi seçeceği, diğerinin hakkında ne bilindiğine bağlıdır. Bu yüzden teminat oyunu diye adlandırılan ve Hobbes'un doğa durumundaki çatışmanın doğasını tasvir eden bir başka oyun teorisi aracına odaklanılmıştır.

Mahkûmun dilemması yorumuna göre, Hobbes'un bireyi, diğerlerinin kendisine barışçı davranacağını bilse dahi saldırmayı seçecektir. Hâlbuki bu hususun Hobbes'un ifadelerinde açıklıkla yer almadığı, aksine Leviathan'da geçen ifadelerden, bireylerin yalnızca diğerlerinin barışçıl davranacaklarından emin olmadıklarında saldıracığı, yahut karşısındakinin sözleşmeden doğan vaadini yerine getireceğinden kuşku duyduğunda sözleşmeden döneceği yorumu yapılmaktadır. Doğa durumunda rasyonel bir adam karşılıklı barışı (işbirliği) tercih eder. Bu, mahkûmun dilemması oyunundan daha karışık olan teminat dilemması oyunudur. Oyuncular için baskın bir strateji bulunmayıp, en uygun strateji, ötekinin seçtiği stratejiye bağlıdır. İki kişilik oyunda eğer bir numaralı oyuncu, diğer oyuncunun C'yi/işbirliği yapacağını bekliyorsa, o da C'yi yapmayı tercih eder. Eğer D'yi/dönklik yapacağını beklentisindeyse yine aynısını yapacaktır. Oyunda iki tane Nash dengesi vardır. CC ve DD. Birinci bireyin bakış açısından; şayet ikinci birey saldırırsa birinci için de saldırmak rasyoneldir. Eğer bir numara, iki numaranın saldırmayacağını sezerse saldır-

³³ Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, s. 142-143; Cevizci, **Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a**, s. 477-478.

Hobbes, uyrukların egemene itaat etme yükümlülüklerinin ortadan kalktığı durumları şöylece belirtir. "Egemenin uyruğu koruyamayacak denli güçsüzleşmesi, uyruğun bir savaşta tutsak düşüp bir başkasına boyun eğmesi, egemenin hem kendisi hem mirasçıları için egemenlikten vazgeçmesi, uyruğun sürgüne gönderilmesi ve savaşta yenilen egemenin yenenin uyrukluğuna teslim olması. Bkz. Ağaoğulları, Akal, Köker, **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, s.276.

mamak rasyonel bir tutum ilk şiddet kullanan olmak ise böyle değildir. Benzer durum, doğa durumunda yapılan sözleşmeler için de geçerlidir.

Tavşan avı dengesinden geyik avı dengesine nasıl geçilir³⁴? Hobbes'un rasyonel seçim teorisi, öncelikle rasyonel bir oyuncunun geyik avında ne yapacağına, diğerinin ne yapacağı hakkındaki düşüncesine bağlı olduğuna işaret etmektedir. Diğer yandan rasyonel seçim teorisinin bakış açısından tavşan avcısının geyik avcısı olmaya karar vermesi için her birinin, diğerinin ne yapacağı hakkındaki inançlarını değiştirmeleri de mümkündür. Bu durumu, Hobbes'un, 15. pasajda, aptal diye isimlendirdiği kişi üzerinden örnekleyebiliriz. Aptal da tıpkı sağduyulu bireyler gibi rasyoneldir ve kendi çıkarını maksimize edecek şekilde davranır ancak;

- i. kısa görüşlüdür, kısa vadeli çıkarlarını fazlaca ön plana alır.
- ii. davranışının negatif sonuçlarını tümüyle göz önüne almaz.
- iii. davranışının görünmeyeceğini, fark edilmeyeceğini düşünür; hem işbirliğinin meyvelerinden yararlanacağına hem de başkalarını sömürmekten kazanç sağlayabileceğine inanır³⁵.

Ama Hobbes, aptala seslenirken doğa durumunda dahi akitlere bağlılığın rasyonel olduğunu söyleyerek, açıkça döneklığın her zaman baskın strateji olduğu yolundaki koşulu yadsıdığından, bu ifadelerle dayanarak artık bireyler arasında bir mahkûmun dilemması oyununun modellenemeyeceği öne sürülmektedir. Doğa durumunda taraflardan birinin sözleşmeyle üstüne düşeni yapması halinde diğer taraf için de bunu yapmak rasyoneldir ve her ne kadar bazı durumlarda sözleşmeden dönmek kısa vadeli avantaj sunsa da kimse bunun kural olmasını beklemez³⁶.

Tekrarlayan oyunlarda birey, bir sonraki oyun için rakibinin hareketini etkileme şansına sahiptir. Varsayalım bir oyunda işbirliği hareketiyle oynamayı düşündünüz. Bu düşündüğümüz işbirliği eylemi, bir sonraki oyunda muhtemelen rakibiniz de işbirliği yapmaya sevk edecektir. Ya da bir sonraki oyunda işbirliği yapmadığınız için rakibiniz de sizi işbirliğine gitmeyerek cezalandıracaktır. Böylece ilk harekette bulunanın sözleşmeye bağlı kalmak için iki iyi nedeni vardır. Doğa durumunda birinci olarak hareket eden taraf, kendisi sözleşmeye bağlı kaldığında ikinci olarak eylemde bulunanın da böyle davranacağını umabilir. Dahası ilk davranan (oyunu ilk oynayan) sözleşmeyi bozduğunda uzun vadede aynı sonuçla karşılaşacak yani sözleşmenin diğer tarafı da sözleşmeyi bozacaktır. Ama bireyin bu şekildeki eylemi, kötü nam salacağı için ihtiyatsızlıktır. Hobbes, sözleşmeyi bozanın bu davranışıyla ittifak birliğinin³⁷ dışına atılmak gibi kötü bir sonuçla karşılaşacağını söylemektedir. Böylece sözleşmeye bağlılık, doğa durumunda sağ kalabilmesi için yegâne araç olan konfederasyonun üyesi olmaya uygun biri olduğu yolundaki namını inşa edecek ve şayet biri döneklik ederse diğerleri asla onunla işbirliği yapmayacaktır.

³⁴ Geyik avı hikâyesi için bkz. yukarıda s. 5.

³⁵ Mohler, "Why Hobbes' State of Nature is Best Modeled by an Assurance Game", s. 297-326.

³⁶ J. McKenzie Alexander, "Group Dynamics in the State of Nature", *Erkenntnis*, Nr:55, 2001, s.169-182.

³⁷ Hobbes doğa durumunda güven ilişkisinin hiç mevcut olmadığını söylemez. Aksine aile fertleri ya da yakın dostlar birbirine güvenir. Dahası yaşamda kalma şansını arttırmak üzere ittifaklar ve koalisyonlar aramak rasyonel hatta gereklidir. Mohler, "Why Hobbes' State of Nature is Best Modeled by an Assurance Game", s. 297-326.

Şayet sizinle yaptığım sözleşmeden dönersem bana yardım eden diğerleri, benden yardım beklemeyecekler artık beni aralarına kabul etmeyeceklerdir³⁸. Hâlbuki başta kişisel güvenliğimin korunması gelmek üzere varlığım bu konfederasyonun üyeliğine bağlıdır. Eğer ittifak birliğinin dışına atılmam olasılığı önemli ölçüde varsa bu farkındalık, ihlalinin bilinme olasılığının küçük olduğu durumlarda dahi işbirliği yönünde bir eylem saiki yaratır. Bu olguyu dikkate alan rasyonel birey, diğerlerinin de aynı şekilde davranacağını umut ederek karşılıklı işbirliğini tercih eder. Belirli bireyler arasında güven ilişkisi tesis edilebildiği doğa durumu şartlarında, diğer tarafın eyleminin ardından sözleşmeyi tek taraflı bozarak kısa vadeli yararının peşinden giden aptalın bu davranışı hayatta kalma şansını azaltacaktır. Sözleşmeye uymak kadar uymamanın da akla aykırı olmadığına inanan aptala karşı Hobbes, bunun aptalın çıkarlarına uymadığını zira verdiği sözden döneklik etmekle kötü nam salan rasyonel insanın toplumdaki dışlanacağını ve de doğa durumundan daha da savunmasız hale geleceğini söylemektedir. Aptalın hatası, geleceği önemsememesidir.

Sonuç olarak hileli davranış doğa durumundaki sağduyulu bireylerin baskın stratejisi değildir³⁹. Mahkumun dilemmasının tersine teminat oyunu, Pareto optimal/en iyi sonucun gerçekleşmesine izin verir. CC sonucu Pareto üstünlüğü ilkesi olarak hem bireysel hem kollektif bakımdan rasyonel çözümdür.

Ancak Hobbes'a göre savunma amaçlı oluşturulacak koalisyonlarda yardım etme sözü de doğa durumundaki güvenlik sorununu gidermez. Zira ilk olarak icrada bulunması gereken taraf, ikincinin de üstüne düşeni yapacağından emin olamaz, itimat problemli yaşar. Müttefikinizin yaşamını ya da arazisini korumak için kendi yaşamınızı tehlikeye atmak rasyonel değildir zira bu kez siz yahut araziniz saldırıya uğradığında o kaçabilir. Ayrıca doğa durumunda bireyler, aile veya küçük gruplar içerisinde toplanıyorsa her bireyin diğer bireylere karşı yaptığı yıkıcı savaşın yerini her bir grubun diğer gruplara karşı yaptığı savaş alır. Hobbes'a göre, tüm gruplar için geçerli olan bu güvensizliğin yegâne çözüm yolu, sınırsız ve bölünmemiş bir egemenin yönetimidir⁴⁰.

İnsanların ortak bir erkin bulunmadığı bir ortamda barış içinde yaşamaları yani "devletsiz toplum" yaşamı sürmeleri kesinlikle olanaksızdır; ütopyadan başka bir şey değildir. "Herkesi itaat etmeye zorlayan ortak bir erkin yokluğunda adalet ve diğer doğal yasalara hep birlikte uyan büyük bir insan topluluğu düşü kurulabilirse bütün insanlığın da aynı şekilde davranacağı düşünülebilir; bu durumda hiçbir sivil yönetim hiçbir devlet var olmayacaktır ve var olmalarına da gerek yoktur; böylece uyruklu olmaksızın barış hüküm sürecektir"⁴¹ İşte böyle bir durumun olanaksızlığı nedeniyle insanlar haklarını karşılıklı olarak bir üçüncü kişiye devrettikleri bir sözleşme yaparak kendilerini ortak bir erkin boyunduruğu altına sokmaları gerektiğini kavrarlar. O halde

³⁸ Saldırıya uğramış müttefike yardıma koşan kişi, kendisi de gelecekte böyle bir saldırıya uğradığında benzer bir yardım sunmaları için diğerlerine cesaret verir. Yardıma gitmeyen kişi, bu suretle güvenilirliğini yitirir ve koalisyon üyeliğine tehlikeye düşürür. Şayet siz bugün koalisyonunu bir üyesine yardım ederseniz onun da yarın size yardıma geleceğini umut edebilirsiniz. Bkz. Kavka, "Hobbes's War Against All", s.291-310.

³⁹ Skyrms, "The Stug Hunt", s.1-15; Lebuffe, "Hobbes's Reply to the Fool", s.31-45; Piirimae, "The Explanation of Conflict in Hobbes's Leviathan", s. 3-21.

⁴⁰ Kavka, "Hobbes's War Against All", s.291-310.

⁴¹ Hobbes, *Leviathan*, II, XVII, s.175.

kendiliğinden evrimsel bir kolektif işbirliği düşüncesine ve teminat oyununa Hobbes'un kuramında yer bulunamaz.

6. ŞAHİN-GÜVERCİN OYUNU

Şimdiye dek görüldüğü üzere, Hobbes hakkındaki oyun kuramsal tartışmalar başlıca; “doğal yaşama durumundan çıkış ve sosyal sözleşme aracılığıyla egemen gücün inşası” ile “sözleşmeye uyulması” problemi üzerine odaklanmıştır. Hobbes'un argümanının amacı politik olmayan bir duruma yeniden geçmenin olası en kara resmini çizerek, mevcut toplumların vatandaşlarını mutlak itaatin gerekli olduğuna ikna etmektir. Bu argüman ancak ve ancak bu korkunç duruma şayet bir kez tümüyle ulaşıldıysa, bir daha asla bu durumdan çıkılamayacağı varsayımıyla güçlendirilebilir. Savaş durumuyla birlikte devam eden tehlikeler, rasyonel bireyler için doğa durumundan ayrılmak üzere yeterli bir nedendir. Bu verilerle sözleşmeye bağlılığın rasyonalitesine dair oyun kuramsal kabul, Hobbes'un doğa durumunun neye benzediği ve orada kalmanın rasyonel olup olmadığı soruları için uygun olmaktan uzaktır. Bu görüşten hareketle de Hobbes'un doğa durumunun oyun kuramsal analizinin, doğa durumundan çıkış veya sosyal sözleşmenin doğası hakkındaki tartışmaları kapsam zorunda olmadığı öne sürülmektedir. O halde oyun teorisinin yardımıyla analiz edilebilecek en önemli problem olarak geriye, devlet gibi merkezi yürürlük gücünün olmadığı doğa durumunda mülkiyetle ilgili kurumların nasıl doğduğunu tasavvur etmek üzere şiddet meselesi yani şiddetin kullanımının meşruluğu kalmaktadır⁴². Kompleks bir çatışmanın bulunmadığı mahkûmun dilemması, kaynakların dağılım ve dağıtım meselesini açıklamaya elverişli değildir. Bunun aksine koordinasyon oyunları dağıtım çatışmalarıyla ilgilidir.

Ekonomistler devlet gibi merkezi yürürlük gücünün olmadığı doğa durumunda mülkiyetle ilgili kurumların nasıl doğduğunu tasavvur etmek üzere koordinasyon oyunlarına başvururlar. Doğa durumundaki sınırlı kaynaklar üzerinde çatışma, aynı şeyi arzu eden iki kişi arasındaki şahin/güvercin oyunu olarak düşünülebilir. Kaynak üzerinde ısrar etme stratejisi şahin, diğerinin iddiasına boyun eğme stratejisi de güvercindir. Hobbes doğa durumunda iki tip insan betimlemiştir: baskın ve ılımlı karakterliler.

“Beşinci doğa yasası UYUM'dur; yani herkes, diğer insanlarla uyumlu olmaya çalışmalıdır. Bunun anlaşılması için, insanların toplu yaşama eğiliminde, duyguların çeşitliliğinden kaynaklanan bir doğa çeşitliliğinin olduğunu göz önüne alabiliriz; bu, bir bina inşa edilmesi için bir araya getirilmiş taşlardaki çeşitliliğe benzer. Kabağı

⁴² Bununla birlikte şahin/güvercin oyunu, rasyonel birey, kamusal değerlerin üretimiyle yüz yüze geldiği durumdaki problemi canlandırmak üzere dillendirilmektedir. Vatandaş olarak, milli savunma sisteminin korunmasından, bu sistemi destekleyecek vergileri ödeyip ödemediğinden bağımsız olarak hoşnutsuluk duyabilirim. Benim vergimi ödemem bu kurumun çözülmesiyle sonuçlanmaz ve benim vergimi ödemem, milyonlarca diğer başka insan da aynısını yapmadıkça bu kurumun çözülmemesi için yeterli olmayacaktır. Ama onlar üstüne düşeni yaptığı müddetçe benim yapmam gerekmez. Rasyonel bir birey olarak ilk tercihim vergimi ödememek ve karşılıksız milli savunma korunmasından faydalanmaktır. Ama herkes aynı rasyonel stratejiyi benimseyecek olduğunda hiç kimse vergi ödemeyecek, kamu hizmeti sağlayan kurumlar çökecektir. Bu da olası en kötü sonuçtur.

Daniel Eggers, “Hobbes and Game Theory Revisited: Zero-Games in the State of Nature”, **The Southern Journal of Philosophy**, Volume: 49, Issue: 3, September 2011, s. 193- 224.

ve biçimsizliği yüzünden diğer taşlardan, kendi doldurduğu hacimden daha fazla bir hacim çalan ve bu nedenle inşaata güçleştiren bir taş, yararsız ve zorluk verici bulunarak ustalar tarafından nasıl bir kenara atılırsa; aynı şekilde doğasının kabalığı yüzünden kendisi için gereksiz fakat diğerleri için gerekli şeyleri elinde tutmaya çalışan ve inatçılığı yüzünden de ıslah edilmesi mümkün olmayan bir insan da, toplumun üzerinde bir yük olarak, toplumun dışında bırakılır veya toplumdaki nedeniyle kendi varlığını korumak için gerekli olan şeyleri ele etmek için elinden gelen gayreti göstermek durumunda olduğuna göre; gereksiz şeyler uğruna buna karşı gelen bir kimse meydana gelecek olan savaştan sorumludur ve dolayısıyla barış aramayı emreden temel doğa yurasına aykırı bir şey yapmış olur. Bu yasaya uyanlar ise GEÇİMLİ olarak adlandırılabilir. Latince böylelerine commodi derler; uymayanlar ise inatçı, geçimsiz, serkeş, dik kafalı olarak adlandırılabilir⁴³.

Doğa durumunun üyeleri arasında, rasyonel plan yapma kapasitesi ve nihai olarak tepki vermeden evvel bireyin maruz kalmaya razı olduğu beklenen atak sayısı derecesi değişkendir. Eğer bireyler, diğerleri üzerinde iktidar kurmak arzusu bakımından farklılık gösteriyorsa, bazıları bizatihi gücün kendisi için saldırgan olacak, diğerleri ise olmayacaktır. Hobbes'un doğa durumunda betimlediği iki tip karakterden biri olan baskın karakterli şahinler genellikle ilgilidirler ama ün, saygı, onur ve zafer ile daha da ilgili olduklarından diğerlerini egemenliği altına almaktan memnun şekilde zaferi güvenliğe tercih ederler. Bir şahin olarak ün salmak isteyen ancak ünlerinin içi boş insanlar elbette şahin gibi davranmaya kalksalar da bu tür eylemleriyle ünlerini pekiştiremezler ve maskeleri gerçek şahinler tarafından kısa sürede düşürülür. İlimli karakterliler için ise güvenlik ve barış, tek taraflı hâkimiyete tercih sebebidir⁴⁴.

Baskın karakterli, karşısındaki oyuncu nasıl hareket ederse etsin kendi tercihlerini hücum ederek maksimize edecektir. Savunmacı düşüncelerle hareket eden ilimli için en iyi strateji, bir diğer ilimli ile mi yoksa bir baskın karakterliyle mi karşı karşıya olduğuna bağlıdır. Şayet karşısındakinin tercih düzeneğini bilmiyorsa ilimli, zor bir durumda kalacaktır. Birinci en tercih ettiği sonuç, karşısındaki saldırmadığı takdirde saldırmamaktır. İki ilimli karşılaştığında kavgedan kaçınacaklar ve karşılıklı vazgeçme sonucu elde edilecektir. Saldırgan olmayana saldırmak onun için ikinci tercih edilen sonucu ortaya çıkarır. Ancak sonuç, herhangi bir denge durumu değildir yani bu şu demektir ki her iki birey de rakibinin kararını öğrendiğinde stratejisini değiştirebilecektir. Diğer yandan kendisinin saldırmadığı fakat karşısındakinin saldırdığı durum, yani bir şahin ile karşılaşması hali onun için olası en kötü sonuçtur. Baskın karakterli şahin ile karşılaşması halinde ilimli mücadeleye girmek için nesneden vazgeçecektir. İlimli bireyler arzu ettikleri nesne hayatta kalabilmeleri için zorunlu olduğu takdirde ve başka alternatif yoksa sadece kendilerini korumak için şiddet içeren bir rekabete girişeceklerdir zira bu olasılıkta karşılıklı vazgeçme her iki bireyin de ölümüyle sonuçlanacaktır.

Her oyuncu diğeri boyun eğip teslim olurken kendisinin mücadeleye ısrar etmesini tercih eder ama şahin/şahine karşılaşmasına en kötü sonuç nazarıyla bakarlar. Zira savaştan umulan fayda, yani kaynağı elde etme yahut muhafaza şansı, savaşın ödenen bedeliyle bir diğer deyişle yarananma yahut ölüm neticesi ile dengelenecektir. Kaynak için karşı karşıya gelen her iki tarafın da en kötü sonuç olan ölümden kaçınma güdüsü, diğer tarafından önceden dav-

⁴³ Hobbes, **Leviathan**, s. 111-112.

⁴⁴ Alexander, "Group Dynamics in the State of Nature", s.169-182.

ranıp saldırma güdüsünü zayıflatır. Grup çok büyüdüğünde sahiden ölüme meydan okuyanlar strateji değiştirmeyi uygun göreceklerdir. Bu model, bir sosyo biyolojik teori olan evrimsel sabitlik (şahinlerin güvercinlere belli bir denge oranı) düzeyiyle tutarlıdır⁴⁵.

Kanımda Hobbes, herhangi alternatif bir barışçı eylem tarzını kabul eder gözükmemektedir. Hobbes'a göre insanlar arasındaki nesnelere sahip olmak için şiddete dayalı rekabet ne insan doğasının irrasyonelliğinin sonucudur ne de diğer bireyler üzerinde hâkimiyet kurma şeklinde tezahür eden doğal arzunun neticesidir. Diğerleri üzerinde şiddet içeren davranışlar icra etmek veya üstünlük kurmak, herhangi bir doğal eğilim ya da arzudan değil durumun özelliğinden kaynaklıdır. Arzuların çatışması ve arzu nesnesine sahip olma umudunun eşit olduğu doğa durumu koşullarında, muhalifini yok etme veya boyunduruğu altına alma saikiyle nesnelere için yapılan rekabetin şiddet içeren çatışmaya dönüşmesini önlemenin hiçbir yolu yoktur. Doğa durumundaki bireylerden biri aşırı görünen miktarda öteberi depoluyorsa ve diğerleri de hayatta kalması için bunlara ihtiyacı olmadığı gerekçesiyle ona karşı çıkıyorlarsa mesele tartışmaya dönüşecektir. Doğa durumunda ise bu mesele hakkında karar verecek olan hiç kimse yoktur. Hayatta kalmak için gerekenler konusunda herkes kendi kendinin yargıcıdır. Dolayısıyla hayatta kalmak için gerekenler üzerindeki hak ile her şey üzerindeki hak arasında fark ortadan kalkar. Elleriyle yetinmeyi düşünen bazı "ılımlı insanlar" olabilir; fakat, bunlar da kendi yaşamlarını koruyabilmek için diğerleri gibi davranmak zorundadırlar. Bunun anlamı da herkes tarafından savaşın savunma-önleme evrelerinin terk edilip saldırı evresinin benimsenmesidir⁴⁶.

Hobbes'un antropolojik ve psikolojik varsayımları ışığında nesne için mücadeleden vazgeçmek pratik olarak uygun değildir. Zira bu strateji doğrudan bireyin ölümüyle sonuçlanacaktır. Hobbes'un bireyinin en temel ve güçlü arzusu ölümden kaçınmak olduğundan bu strateji yalnızca akla aykırı değil ama pratik bakımdan da imkânsızdır. Hobbes kaybeden tarafın diğerine yani galip gelene teslim olmasından bahseder ama barışçıl şekilde teslimiyetten pek bahsetmez. Yani çarpışmadan kaçınan birey -Hobbes'un doğa durumunda- daha karşısındakine teslim olma fırsatı bulmadan öldürülme riskiyle yüz yüzedir. Doğa durumunda sağ kalabilmek, erken davranıp ilk şiddet kullanan olmaya bağlı olduğundan Hobbes'un herkesin herkese karşı savaşının tam bir oyun kuramsal temsili, hayati nesnelere için rekabet edilen sıfır toplamlı bir

⁴⁵ Daha işbirlikçi denge için başka bir strateji hâsıl olur. Örneğin bir şahine şahin gibi davranan ama bir güvercine de güvercin gibi muamele eden bir mukabele-i bil misilci. Mamafih aynı türden iki hayvan çarpıştığında bazen öldürmek için savaşacaklar bazen de sadece poz takınacaklardır. Mcadams, "Beyond the Prisoner's Dilemma: Coordination, Game Theory and Law", s. 209-258; Piirimae, "The Explanation of Conflict in Hobbes's Leviathan", s. 3-21.

⁴⁶ Ağaogulları, Akal, Köker, **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, s.195; Martinich, **Thomas Hobbes**, s.265.

Hobbes'un görüşünün işaret ettiği hususlardan bir tanesi de, nesnelere ortak kullanılmayacağı ya da bölünemeyeceğidir yani sahip olmayı umut ettikleri arzu nesnesine iki kişi birden sahip olamaz. İkinci husus, bireylerin şiddet içeren çatışmaya -en azından bazen- sadece kendini korumak maksadının yol açtığıdır. Bkz. Eggers, "Hobbes and Game Theory Revisited: Zero-Games in the State of Nature", s. 193- 224.

oyun üzerine kurulmak zorundadır⁴⁷. Mahkûmun dilemmasının kanıtlamayı amaçladığı şey, rekabet, güvensizlik ve zafer arzusu ile yüklü rasyonel insanın, saldırıya seçeneğini saldırmamaya tercih edeceğidir. Her iki oyuncu da diğeri ne yaparsa yapsın baskın eylem olarak saldırmayı tercih edeceklerdir. Pareto üstünlüğü ilkesinin verdiği sonuca göre ise her ikisi için de saldırmamak daha iyi bir sonuç olacaktır. Dolayısıyla bireysel bakımdan rasyonel hareket, kolektif bakımdan irrasyoneldir. Doğa durumundaki herkes, karşı karşıya geldiği herkese bu şekilde davrandığında aşikar sonuç herkesin herkese karşı savaşı olacaktır. Hobbes'ta insanların, medeni toplum haricinde, egemenin yasa ve kılıcı olmaksızın, nesnelere elde etme ve paylaşmalarının hiçbir yolu yoktur.

7. HOBBS'UN SÖZLEŞME KURAMINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Mahkûmun dilemması durumunu temsilleyen toplum sözleşmesini hem yapmanın hem de onu sürdürmenin irrasyonel olduğu iddiaları dikkatimizi, Hobbes'un doğa durumundaki bireyinin, mutlak bir egemen kurup kuramayacağı meselesine çevirerek bunu yapamayacağının gerekçelerini ortaya koymaya çalışır.

- Toplum sözleşmesi, rasyonel bireyi, buyurduğu cezalara itaat suretiyle egemene yetki veren itaatkâr vatandaşa dönüştürmektedir ki, bu dönüşümün olanaksızlığı savunulmaktadır. Zira kendi yaşamını koruma arzusundaki bireyin, bunu elde edebilmek için ödemeyi reddedeceği bedeller varsa, kendini koruma en yüksek amacı olamaz ve Hobbes'un sistemi adeta sigorta edilecek şeyin kıymetinden daha fazla prim ödenmesini gerektiren bir sigorta sözleşmesine benzemektedir. Oysa insanla insan arasındaki ilişkilerde bir insanın başına gelebilecek en kötü olay, kendini başka birinin keyfine ve insafına bağlı bulmak olduğundan elde kalması için bir egemenin yardımına gereksinme duyulan şeyleri ilk olarak o şefin elleri arasına bırakıp elden çıkarmak sağduyuya aykırıdır. Doğa durumunun gururlu ve uysallaşmamış insanların bunu kabul edeceklerine, genel güvenliğe hizmet yoluyla kendilerini adeta köleliğe atmaya rıza göstereceklerine inanmak akla yatkın olmayacaktır. Bu, Hobbes'un tasvir ettiği doğa durumu insanının psikolojik egoizmine de uymayan bir tutumdur. İnsanı bencil bir varlık kabul ettiğimizde, kendinden üstün bir otoriteyi yaratması ve sınırlandırılmaya razı olma arasında yine bir çelişki doğmaktadır. Böylece tüm insanların, onların sahip olduklarını kendine mal edebilen yahut öldürebilen mutlak güce sahip tek kişinin (ya da bir kurulun) tebaası olduğu bir siyasi toplumda yaşamaktansa, rasyonel bireyler olarak yaşamın ve mülkiyetin daha az riskli olduğu doğal durumda kalmayı tercih etmeleri akla daha yatkın olacaktır⁴⁸.

- Egoizm, insan tabiatının önemli olsa bile tek özelliği değildir ve insana ilişkin sınırlandırıcı bir yaklaşımdır. Ahlaki bakımdan özgecilik, hemcinslerine sempati gibi duygular da insan için belirleyici olabilmektedir. Kaldı ki Hobbes dahi tabiat durumunun vahşi insanını uzun uzadıya eleştirmekte ama politik toplumun kurulması ile bu vahşi yaratığın nasıl uysallaştığını açıklayamamaktadır. Azgın, hırslı, egoist insanı siyasal toplumun uysal varlığı haline ge-

⁴⁷ Eggers, "Hobbes and Game Theory Revisited: Zero-Games in the State of Nature", s. 193- 224.

⁴⁸ Jean Hampton, **Hobbes and The Social Contract Tradition**, Cambridge University Press, 1986, s. 193-195.

tirmeye her türlü kuvvetlerle donatılan egemenin/Leviathan'ın dahi muktedir olamaması gerekirdi⁴⁹.

Hobbes, bireylerin öz çıkarlarından kaynaklanan, uzlaşımaya dayalı bir ahlak anlayışına sahiptir. Doğal durumda herkes iyi ve kötü olan şeylere kendisi karar verir ve bu olgu da kargaşa durumuna yol açar. Düzenli ve mazbut bir hayat için gerekli iyi-kötü standardını belirleyecek olan ise egemendir⁵⁰. Bununla birlikte tür olarak insan varlığının istemli şekilde ahlaki uzlaşmaları kurumsallaştıramayacağını ve dolayısıyla gücünü bunun için kullanacak bir egemenin otoritesine ihtiyaç duyacağını söyleyen Hobbes'un yanıldığı düşünülmektedir⁵¹.

Hobbes, ölüm korkusunu da insan hayatı için en büyük korku sebebi saymıştır ki, insanların inançları uğruna ölümü göze almaları, ölüm korkusunun Hobbes'un anlatmak istediği ölçüde etkili olmadığını göstermektedir⁵².

• Hobbes, doğa yasasının bireylere kendini koruma ve savunma hakkı tanıdığını ve bu hakkın siyasi toplum durumunda bile geçerli kaldığını söylemektedir.

"Bir devlet kurulurken, herkes başka birini savunmak hakkını bırakır; fakat kendini savunmak hakkını değil. ...Dolayısıyla şurası açıktır ki devletin, yani, onu temsil edenin veya edenlerin ceza vermek için sahip oldukları hak, uyrukların herhangi bir bahş veya ihsanına dayanmaz. Fakat yine daha önce gösterdim ki, devletin kurulmasından önce herkesin her şeye, kendi varlığını korumak için gerekli bulduklarını yapmaya hakkı vardı yani, kendi varlığını korumak amacıyla, herhangi birini boyun eğdirmeye, yaralamaya veya öldürmeye. İşte bu, her devlette kullanılan cezalandırma hakkının temelidir. Çünkü uyruklar egemene bu hakkı vermemişler; bütün uyrukların korunması amacıyla egemenin uygun göreceği şekilde kendi hakkını kullanması için onu güçlendirmişlerdir; böylece bu hak verilmemiş, fakat ona ve sadece ona bırakılmıştır"⁵³.

Hobbes'un sosyal sözleşme argümanı, betimlediği doğa durumu insanının mutlak bir egemeni oluşturabileceğini gösterememektedir. İhtilal hakkı diye bir haktan söz edilemeyeceğini, bunun devletin kuruluş sebebi olan güvenlik

⁴⁹ Güriz, **Hukuk Felsefesi**, s.183-184; Işıқтаç, **Hukuk Felsefesi**, s. 153.

⁵⁰ Martinich, **Thomas Hobbes**, s. 260.

⁵¹ Eylemin sonunda diğerlerinin ne elde edeceğini düşünmek ve bunun eylemlerimizi etkilemesine izin vermek, faydayı göz önüne almaktır. David Gauthier'e göre mahkûmun dilemması gibi durumlarla karşılaşıldığında ve eylemlerin karşılıklı birbirini etkileyebildiği yerde rasyonalite kişinin kendi çıkarının, işbirliği yapmak suretiyle en iyi şekilde gerçekleştirilebileceğini gösterir. Bu yüzden bireyler kendi çıkarlarının azamileştirilmesini sınırlama eğilimine girerek doğrudan azamici olmak yerine sınırlanmış azamici olurlar. Hem doğrudan hem sınırlanmış azamici, karşılıklı ilişkide bulunduğu kişinin stratejilerini hesaba katar. Ama doğa durumundaki doğrudan azamici, ilişkide bulunduğu kimsenin yararlarını göz önüne almazken sınırlanmış azamici bunu yapar. Çıkarlarını sınırlayan kişi de aslında işbirliğinden fayda elde edeceğini saptamakla kendi avantajını kollamaktadır ancak bunu kendini sınırlayarak yapar. Her halükarda Gauthier açısından da işbirliği yine bizatihi kendinden bir değer olmayıp birey için araçsal bir değer taşımaktadır. Bkz. Jean Hampton, "Two faces of Contractarian Thought", **Contractarianism and Rational Choice: Essays on David Gauthier's Morals by Agreement**, Edited by: Peter Vallentyne, Cambridge University Press, 1991, s.31-56; Uk Yi, "Rationality and the Prisoner's Dilemma in David Gauthier's Morals by Agreement", s.484-495.

⁵² Güriz, **Hukuk Felsefesi**, s.184.

⁵³ Hobbes, **Leviathan**, s.218-219.

fikrinin red ve inkârı anlamına geleceğini söyleyen Hobbes, diğere yandan güvenliği sağlayamayan devlete karşı isyan ve direnme hakkının doğduğunu kabul etmekte ve böylece bir çelişkiye düşmektedir. Çünkü birey, devletin güvenliği tesis edip etmediği hususunda sübjektif takdirine göre hüküm vermektedir. Egemenin yaşamlarını tehlikeye atıp atmadığı yargısını tebaalarının öznel yargı ve değerlendirmesine bırakmış olmakla Hobbes, hem emirlerin yaşamlarını tehlikeye attığını düşündüklerinde tebaanın kısmen yahut topluca itaatsizlik ya da isyan edebileceklerini hem de egemenin toplumda yegâne otorite olmadığını kabul etmektedir. Böylece bu gerekçeye dayanarak devlete karşı isyan etme yolu bireylere açılmış olmaktadır. Bu veriler ışığında da egemen yöneticinin, tebaaları emirlerine itaat ettiği sürece gücü elinde tutacağı, bu emirlere itaat edip etmemeye ise tebanın karar vereceği anlaşılır. Şunu da hatırlatmak gerekir ki; doğa durumu insanları yöneticinin cezai yaptırımını olan emirlerine bunun çıkarlarına en uygun eylem olduğu düşüncesiyle itaat ederler⁵⁴. Sonuç olarak, bir uyruk bazı hakları elinde tuttuğu müddetçe, hükümdarın otoritesi sınırlı kalacaktır. Kendini savunma hakkı haricinde “insanın her şey üzerindeki hakkından vazgeçtiği” şeklindeki bir düzeltme de egemenin mutlak mı yoksa sınırlı mı olduğu tartışmasındaki muğlaklığı gideremeyecektir. Hobbes’un kendi muhakemesi uyarınca kişi kendini korumak için neye ihtiyaç duyabileceğinden asla emin olamaz ve bu da kişinin her şey üzerindeki hakkı olmasının sebeplerinden biridir. Bu akıl yürütme tarzı, Hobbes’un teorisindeki temel bir tutarsızlığı açığa vurmaktadır⁵⁵.

• Hobbes, doğa durumunda sadece bireysel akitlerin değil egemen ve süjeleri arasında da sözleşmenin yapılamayacağını/tamamına erdirilemeyeceğini “doğa durumunda akitler, sözden ibarettir” diyerek ortaya koyar. Eğer böyleyse esasen doğa durumunda yapılan toplum sözleşmesi de olanaksızdır. Ayrıca doğa durumunda grupların, doğa durumundan çıkmak dâhil üst bir amaca ulaşmak için etkin bir koordinasyonu sağlama olasılığı zayıftır. Doğa durumunun vahşî koşulları içerisinde herkesin bir araya gelip; egemeni belirlemek, toplum sözleşmesi yapmak türünden bir şey gerçekleştirilmesi pratik olarak olanaksız hatta toplantı için yer ve zamanı koordine etmek üzere bir araya gelebilmek dahi pratiklikten uzaktır. Doğa durumundaki bireyler grup dışından bir adama yahut kurula kendini yönetme hakkını teslim etmeye razı olmayacaklardır. Hobbes’un egemeni seçme mekanizması olarak oylama yapma tartışmaları kendi doğa durumu nitelendirmesine tezattır⁵⁶.

Şayet tanımlanabilirse toplum sözleşmesi egemeni yaratacaktır ama egemen kendine varlık kazandıran sözleşmeyi yürürlüğe koymaya da muktedir değildir. Henüz sözleşmeyle kendisine itaat edilmeyen egemen, doğa durumundan çıkararak sözleşmenin yaratılmasında herkesi zorlayabilme gücüne nasıl sahip olabilecektir? Doğa durumunda bireyleri bunu yapmaya zorlayacak bir dış güç yoktur. Doğa durumunda kişiler yahut egemen ve süjeleri arasındaki yapılan sözleşmeler tanımlanıp yerine getirilemiyorsa Hobbes’un yöneticiliği oluşturan toplum sözleşmesinin yerine getirileceğindeki ısrarı, argümanını kurtarmak için beyhude bir harekettir⁵⁷.

⁵⁴ Hampton, **Hobbes and The Social Contract Tradition**, s.197-200; Güriz, Hukuk Felsefesi, s.184; Cevizci, **Felsefe Tarihi: Thales’ten Baudrillard’a**, s. 478.

⁵⁵ Martinich, **Thomas Hobbes**, s.268.

⁵⁶ Alexander, “Group Dynamics in the State of Nature”, s.169-182.

⁵⁷ Hardin, “Hobbesian Political Order”, s.156-180.

• Bir diğer eleştiri noktası da Hobbes'un argümanlarında önemli rol oynayan taraflar arasındaki önce davranıp ilk saldıran olmanın rasyonel bir eylem olduğu inancının şiddetin turmanmasını besleyeceği ve ılımlı insanları dahi kendini korumak için şiddet uygulamaya mecbur bırakacağıdır⁵⁸.

SONUÇ YERİNE

Hobbes'u birey-devlet ikileminde açıkça bireyci, liberal, özgürlükçü olarak değerlendirenler olduğu gibi hatta doğrudan Charles Darwin'in entelektüel atası ve hem ekonominin hem de evrimsel biyolojinin merkezinde sayan görüşler de bulunmaktadır⁵⁹.

Faydacılığın öncüsü, siyasal felsefeyi egoist psikolojiye bağlayan ve ahlakî-siyasal yükümlülüğü, aydınlanmış kendi çıkarına yönelme (*enlightened calculated self-interest*) temeline oturtan biri olarak da Hobbes bireyci bir yorumlamaya tabi tutulmaktadır. Liberalizmin, tüm toplumsal ve politik yükümlülüklerin insanın bireysel haklarından türetildiği ve onun haklarının hizmetinde olduğu söylemi göz önüne alındığında, insanın kendi varlığını koruma doğal hakkını temel alan Hobbes, bu yanı sıra da modern liberalizmin kurucu babası olarak görülebilmektedir. Hobbes'un kuramı içerisinde varlığını koruma hakkı, mutlak ve vazgeçilmez bir haktır ve bu haktan türetilen tüm ödev ve yükümlülükler ancak yaşamı koruma hakkının ihyasına hizmet ettiği ölçüde bağlayıcılık kazanacaktır. Onun siyaset felsefesinde ortak iyinin bu mutlak ve vazgeçilmez hak çerçevesinde tanımlanması, aynı zamanda kaçınılmaz olarak politikanın amaç ve meşruiyet koşullarına da ışık tutar⁶⁰.

Bu bağlamda bireylerin egemene karşı mutlak bir siyasal yükümlülük altına girmelerinin en önemli nedeni, devletin sayesinde birbirlerini öldürmeden belli bir düzen ve istikrar çerçevesi içinde ekonomik güç mücadelesini barışçı yollardan sürdürmeleridir. Hobbes'a göre her insan haz peşinde koşar, daha rahat ve iyi yaşam koşullarına kavuşmak istediği için de diğerleriyle rekabete girişmekten kaçınmaz. Bu bakımdan devlet, insanın doğa durumunda var olan bu doğal özelliğinin ve mevcut ilişkiler sisteminin sürdürülmesini sağlayan bir araçtır. İnsan, insanın hep kurdudur ama devlet, kurtların birbirlerini yemelerini önleyen ölümlü tanrıdır. Kaynakların sınırlılığı ve aynı arzu nesnesine iki kişinin aynı anda sahip olamayacağı varsayımından hareketle, zenginliğin eşit

Sorun Hobbes'un toplumu ve devleti aynı anda kurmasından ve üstelik bunları henüz doğa durumunda yapılacak bir sözleşmeden kaynaklandırmasındadır. Zira gerçekten de Hobbes'a göre sivil bir iktidarın olmaması demek, doğa durumunda olmak, yani toplumun olmaması demektir. Toplum olmadan bir birliğin sağlanamayacağı ya da doğa durumunda insanların nasıl bir araya gelip de devleti oluşturacakları sorundur ve bu sorun çözülmemiş bir vaziyette kalmaktadır. Dahası Hobbes, devletin ve toplumun bir birinden ayrılamayacağını ve devletin toplumsal hayatın kurucusu olduğunu belirtse de söz konusu durumu kendi ifadelerinde de net ortaya koyamamaktadır. Kömürcüoğlu, "N.Machavell ve T.Hobbes'ta Birey Çıkarı- Devlet Çıkarı İlişkisi", s. 197.

⁵⁸ Kavka, "Hobbes's War of All Against All", s.291-310.

⁵⁹ Bu düşüncedekilerden biri olan Karl Marx da Engels'e şöyle yazar: "Darwin'in hayvanlar ve bitkilere bakıp mensubu olduğu İngiliz toplumundaki iş bölümünü, rekabeti, yeni pazarların açılmasını, buluşları ve varoluş adına verilen Malthusvari mücadeleyi görmesi dikkate değer. Bu, Hobbes'un bellum omnium contra omnes (herkesin herkese karşı savaşı) tanımlamasıyla aynı şey". Ridley, **Erdemin Kökenleri**, s. 310-311.

⁶⁰ Cevizci, **Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a**, s. 475-477.

dağıtılmamasından doğan çatışmaları çözmek için de barışı sağlayan (ekonomik düzeni ile liberal) devlet gereklidir⁶¹. O halde öz çıkara, birey eylemlerinin önemli bir itici gücü olarak yer veren Hobbes'u, homo economicus'un erken bir öngörüsü olarak hesapla katabiliriz⁶².

Hobbes, hem rasyonel hem de kendi çıkarını düşünen kişiler olarak insanların özgürlüğünün asıl, yasaların yani engellerin ise istisna olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim Hobbes yasaların az olması gerektiğini savunmakta ve nelerin özgürlük kapsamına gireceğini şu sözlerle ilan etmektedir:

*"Dolayısıyla, bir uyruğun özgürlüğü, egemenin, uyrukların eylemlerini düzenlerken, yasaklamamış olduğu işlerdedir sadece: birbirleriyle alım ve satım yapmak ve başka türden anlaşmalara girmek; evlerini, gıdalarını ve mesleklerini seçmek, ve çocuklarını uygun gördükleri şekilde yetiştirmek özgürlüğü; ve benzeri gibi."*⁶³

Görüldüğü üzere özgürlük bağlamında verilen örnekler daha ziyade ticari/ekonomik özgürlükleri kapsamaktadır".

Ancak Hobbes'un liberal yorumlarının aksine onun totaliter yanını öne çıkaran ve nihayet hem devletçi hem bireyci yönlerini alarak orta yola koyan yazarlar da söz konusudur. Bu durum büyük oranda Hobbes'un iki taraflı bir felsefe ortaya koymasının bir ürünüdür. Hobbes, birbirini dışlamayacak, aksine birbirini destekleyecek şekilde hem mutlak bireyi hem de mutlak devleti kurulamıştır. İşte tüm bunlar göz önüne alındığında Hobbes için aslolanın egemenin mutlaklığı ve devletin zorunluluğu değil, piyasa kapitalizminin sürdürülebilirliği olduğu yorumu çıkar. Hobbes, devletin zorunluluğu ile piyasa kapitalizminin sürdürülebilirliğini birbirinden ayrı görmemektedir⁶⁴. Bu iki anlama sahiptir, devlet hem korumak hem de devletin güvenliğine halel getirmeyecek her durumda bireyi özgür bırakmak durumundadır. Bu son çıkarım, güvenliğin temelde özgürlüğü içerdiğini göstermektedir. Onun güç dediği şey kimi zaman zenginlikle eş anlamlı olabilir. Bu da Hobbes'un liberal olarak yorumlanmasına neden olmuştur.

Thomas Hobbes'a liberal, korumacı, merkantilist, ulus devletin mimarlarından, otoritaryum, paternalist, erken sosyal devletçi sıfatlarının aynı zamanda atfedilmesinin yanlış olmayacağı söylenebilir. Pre-liberallerden klasik liberallere ve oradan da neo-liberallere doğru bir sürekliliğin bulunmadığı hatta bu üç liberal ailenin birbiriyle pek de bağdaşmadığı göz önüne alındığında, günümüz neo-liberal akımın minimal devlet yaklaşımı, yine liberal gelenek içindeki Hobbes'ta yer bulamayacaktır⁶⁵. Gayrı iradi işsizliği, yoksulluğu ve bunlarla mücadeleyi önemli toplumsal sorunlar olarak ele alan Hobbes, tek başına bu özelliği ile bile neo-liberal yaklaşımın devlete bakışından ayrılmaktadır.

Hobbes'un argümanlarını oyun teorisi araçlarıyla analiz etmekle bu çalışmanın amaçladıklarından biri, onun sosyal sözleşme teorisinin yorumuna ve daha az bilinen görüşlerinin açığa çıkmasına katkıda bulunmaktadır. Oyun teorileri ile analiz, teorisindeki olası tutarsızlıkları da ortaya koyarak, -örneğin;

⁶¹ Ağaoğulları, Akal, Köker, **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, s.274-276; Lemennicier, "Fallacies in the Theories of the Emergence of the State", s. 3-28.

⁶² Moss, "Hobbes and the Early Uses of Economic Method", s. 499-523.

⁶³ Hobbes, **Leviathan**, Bölüm 21, s. 156-157.

⁶⁴ Kömürçüoğlu, "N.Machavell ve T.Hobbes'ta Birey Çıkarı- Devlet Çıkarı İlişkisi", s. 231.

⁶⁵ A. Dinç Alada, **İktisadın Kayıp Felsefesi: Arayışlar, Denemeler**, İstanbul, Bağlam Yayınevi, 2012, s. 231.

doğa durumundaki rasyonel birey davranışının nasıl olup da akla aykırı bir duruma yol açabileceğini göstermek suretiyle- onun doğa durumu argümanlarının daha iyi anlaşılmasına neden olmuştur.

Tüm ilgili bireylerin hayatta kalabilmek için zorunlu araçlar uğrunda rekabet ettiği durumlar, karşılıklı işbirliği stratejisinin olmadığı sıfır toplamli oyunların bir temsilidir. Yani bir oyuncu kaybeder ve diğeri kazanır. Hobbes'un savaş durumu bu durumdan çıktığından ve erken davranıp ilk şiddet kullanan olmaya bağlı bulunduğundan Hobbes'un herkesin herkese karşı savaşının tam bir oyun kuramsal temsili, hayati nesnelere için rekabet edilen sıfır toplamli bir oyun üzerine kurulmuş durumdadır. Bununla birlikte Hobbes'un doğa durumu hakkındaki açıklamalarını, kendi kavramlarıyla değerlendirmede yetersiz kalan oyun teorilerinin, Hobbes'un teorisine ancak sınırlı bir şekilde uygulanması mümkündür⁶⁶. Ne mahkûmun dilemması ne de diğer işbirlikçi oyun teorileri tek başlarına doğa durumundaki bireyler arasında olagelen bütün ilişki biçimlerini temsil edemez. Oyun matrisleri tüm taraflar arasındaki çatışmayı değil ancak sınırlı sayıda taraflar arasındaki çatışmayı açıklayabilir. Ayrıca Hobbes'un oldukça kesin ve muhafazakâr ifadeleri, oyun teorilerinin daha ayrıntılı kullanımını engellemekte ve böyle bir girişim için yeterli bir zemin sağlamamaktadır.

Başta işbirliğinin sağlanması ya hukuk düzeni aracılığıyla bilinçli tasarımlanarak yahut hukuku tasarımıyanların açık kontrolü olmaksızın daha evrimsel yolla kendiliğinden (spontan) gerçekleşir. Doğa durumunda kural olmaktan ziyade istisna olan işbirliğinin, teminat ve şahin-güvercin oyunlarının kanıtlamaya çalıştıkları üzere kendiliğinden evrimsel şekilde gerçekleşeceği yönünde bir çıkarımı, Hobbes'un sosyal sözleşme kuramından çıkarmak mümkün gözükmemektedir. Aksine birbirlerine karşı kırılğan ve güvensiz olan taraflar arasında doğabilecek şiddet tehlikesine karşı tasarımılanmış hukukun yürürlüğü, kötü ve saldırgan insanları şiddete başvurmak konusunda cesaretlerini yaptırım tehdidiyle kırarak hem de kendilerini korumak için şiddete başvurmak zorunda olmadıkları bilgisini vererek herkes için yeterince güvenlik sağlamak gibi iki fonksiyona sahiptir.

Oysa kendiliğinden doğal düzen gereği, mülkiyet ve sözleşme özgürlüğü mutlak şekilde korunmalı ve laissez faire liberalizminin görünmez elinin dü-

⁶⁶ Hobbes, Leviathan'da, dünya uluslarının birbirlerine karşı daimi bir savaş durumunda olduğu iddiasına yer vermiştir. Bu uluslar tıpkı Hobbes'un doğa durumunda olduğu gibi kit doğal kaynaklar ve uluslararası güç ve nam için rekabet etmektedir. Hobbes'un vurguladığı anlamda her biri diğerini öldürecek silahlara -tek taraflı yahut konfederasyonların yardımıyla- sahip olmak bakımından da eşittirler. Zaferin belirsizliği, bu koşullarda diğerine saldıran herhangi bir ulus üzerinde güçlü bir kısıtlama getirir. Uluslararası derin çıkar çatışmalarında nükleer bir çatışmada ilk vuran olmanın açık avantajı karşısında sağduyulu bireyler ve hükümetler, nükleer bir saldırıdan korkacaktır. Bu verili koşullarda uluslar ittifaklar yoluyla savunmaya yönelik koalisyonlara katılabilecek ve böylece en irrasyonel karşıt görüştekileri dahi ilk saldırının intihar olacağına ikna edecektir.

Yahut dünyayı yönetecek bir egemeni şekillendirecek stratejileri izleyecektir. Böyle bir dünya hükümeti, nükleer silahlar üzerinde tekele ihtiyaç duyacaktır. Ama dünyadaki herkes üzerinde sınırsız bölünmemiş bir iktidar sahibi olması çok zordur. Ekonomi ve iç güvenlik meseleleri, ulusal hükümetlerin eline bırakılacaktır. Egemenliğin bölünmesi yahut sınırlandırılması, kaçınılmaz olarak iç savaşa yol açar. Kavka, "Hobbes's War of All Against All", s.291-310.

zenlediği piyasa temelinde betimlenen ilişkiler siyasal alanın müdahalesinden uzak tutulmalıdır. Neo-liberal hukuk devleti anlayışı, yasama organının görece olarak az yasa yapması ve hatta özel mülkiyet ve sözleşme ilişkileri alanının düzenlenmesi durumunda işleyebilecektir⁶⁷.

Kaldı ki, oyun teorisi ile Hobbes'un doğa durumu hakkındaki ifadelerinin tam bir değerlendirmesini yapmak ve hem de aynı zamanda Hobbes'un mevcut metinlerine sadık kalmak son derece güçtür. Geliştirilebilecek olan yeni oyun teorileri ise kaçınılmaz şekilde Hobbes'un mevcut teorisinden daha da uzaklaşıp Hobbes taraftarı yahut Hobbes karşıtı olan ve sivil toplumun dışındaki yaşamın tehlikeleri hakkındaki teorilere kanıt sağlamaya yarayacaktır.

Karşılıklı yarar yaklaşımının özü, başkalarına karşı hiçbir doğal sorumluluğumuz olmadığı düşüncesidir. Karşılıklı yarar kuramcıları, yaptığım iş ancak benim bir isteğimi karşılayacaksa bir şey yapma gerekçem olduğunu savunur. Ahlaki eylemler, benim isteğimin tatminini artırmıyorsa, bunları yapmak için hiçbir gerekçem yoktur. Bu yüzden adalet de kişinin çıkarına olduğu takdirde adil davranış ediminin bir gerekçesi olabilecektir. İnsanların adil davranması, adaleti bir değer olarak kabul ettikleri için değil, "karşı konulamayacak bir güce" sahip olmadıklarındandır. Gücsüz olanı koruma görevini görmezden gelen, savunmasızlara karşı hiçbir yükümlülüğümüz bulunmadığını öne süren bu yaklaşım, "kişisel farklılıkların yeterince büyük olduğu" noktalarda sömürüye göz yumacaktır. Kuramın kendi içinde, adaleti sömürüye yeğlemesinin hiçbir haklı zemini yoktur. Bu tür bir anlayış, akılcı kişisel çıkarların ya da reel politığın yararlı bir çözümlenmesini sunabilir. Ancak alternatif bir adalet değerlendirmesi olmayıp aksine adalet bir alternatiftir. Zira şahin-güvercin oyununda olduğu gibi, "herkese tehdit gücüne göre vermek" bir adalet anlayışı sayılamaz. Karşılıklı yarar, doğal görevlerin ya da nesnel ahlaki değerlerin olmadığı bir dünyada bekleyebileceğimizin en iyisidir⁶⁸. Ve şüphesiz bu kritik hem oyun kuramları hem de Thomas Hobbes için ortak geçerlidir.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, Mehmet Ali; Akal, Cemal Bali; Levent Köker; **Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

Alada, A. Dinç; **İktisadın Kayıp Felsefesi: Arayışlar, Denemeler**, İstanbul, Bağlam Yayınevi, 2012.

Alexander, J.McKenzie; "Group Dynamics in the State of Nature", **Erkenntnis**, Nr:55, 2001, s.169-182.

Briggeman, Jason; "Governance as a strategy in state-of-nature games", **Public Choice**, (2009) 141: 481-491.

Cevzici, Ahmet; **Felsefe Tarihi: Thales'ten Baudrillard'a**, Say Yayınları, İstanbul 2009.

Chagnon, Napoleon A.; "Doing Fieldwork among the Yanomamö", www.anthroprof.org. Çevrimiçi, 10.10.2012.

Demirkan, Yusufcan; "Oyunlar Teorisi ve Tarihsel Gelişimi", **İstanbul Erkek Lisesi Dergisi**, 2010, s.50-54.

⁶⁷ Mehmet Tevfik Özcan, "The Rule of Law After Globalisation: Is Myth or Reality?", 25th IVR World Congress, LAW SCIENCE AND TECHNOLOGY, 15-20 August 2011, s.1-39.

⁶⁸ Kymlica, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş** s. 194-195.

Dodds, Graham G; Shoemaker, David W; "Why We can't All Just Get Along: Human Variety and Game Theory in Hobbes's State of Nature", **The Southern Journal of Philosophy**, 2002, Vol.LX, p.345-367.

Eggers, Daniel; "Hobbes and Game Theory Revisited: Zero-Games in the State of Nature", **The Southern Journal of Philosophy**, Volume: 49, Issue: 3, September 2011, s. 193- 224.

Göze, Ayferi; **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul, 2005, Beta Yayınevi.

Güriz, Adnan; **Hukuk Felsefesi**, 9.Baskı, Ankara 2011.

Hampton, Jean; **Hobbes and Social Contract Tradition**, Cambridge University Press, 1986.

Hampton, Jean; "Two faces of Contractarian Thought", **Contractarianism and Rational Choice: Essays on David Gauthier's Morals by Agreement**, Edited by: Peter Vallentyne, Cambridge University Press, 1991, s.31-56.

Hardin, Russel; "Hobbesian Political Order", **Political Theory**, Vol:19, No:2, May 1991, s.156-180.

Hardin, Russel; "Law and Social Order", **Philosophical Issues**, Nr:11, 2011, s. 61-85.

Hobbes, Thomas; **Leviathan**, 2.Baskı, Çeviren: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.

İşıқтаç, Yasemin; **Hukuk Felsefesi**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2010.

Kavka, Gregory S.; "Hobbes's War of All Against All", **Ethics**, Vol.93, No.2, January 1983, s.291-310.

Kömürçüoğlu, Mustafa; "N.Machavell ve T.Hobbes'ta Birey Çıkarı- Devlet Çıkarı İlişkisi", **Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, 2006, s. 198.

Kymlica, Will; **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, Çev: Ebru kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Lebuffe, Michael; "Hobbes's Reply to the Fool", **Philosophy Compass**, 2/1 (2007), s.31-45.

Lemennicier, Bertrand; "Fallacies in the Theories of the Emergence of the State", **Journal of the Libertarian Studies**, Volume: 20, NO: 3 (Summer 2006): 3-28.

Martinich, A.P.; **Thomas Hobbes**, Çev: Akın Terzi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, Ankara.

Mcadams, Richard H.; "Beyond the Prisoner's Dilemma: Coordination, Game Theory and Law", **South California Law Review**, No.82, 2008-2009, s. 209-258.

Mclean, Iain; "The Social Contract in Leviathan and the Prisoner's Dilemma Supergame", **Political Studies**, Vol:XXIX, No:3, s. 339-351.

Mohler, Michael; "Why Hobbes' State of Nature is Best Modeled by an Assurance Game", **Utilitas**, 21 (2009) : 297-326.

Moss, Laurence S.; "Hobbes and the Early Uses of Economic Method", **American Journal of Economics and Sociology**, Vol:69, No:1, January 2010, s. 499-523.

Neal, Patric; "Hobbes and Rational Choice Theory", **The Western Political Quarterly**, Vol.41, No.4, Dec.1988, s.635-652.

Özcan, Mehmet Tevfik; "The Rule of Law After Globalisation: Is Myth or Reality?", 25th IVR World Congress LAW SCIENCE AND TECHNOLOGY, 15-20 August 2011, s.1-39.

Piirimae, Partel; "The Explanation of Conflict in Hobbe's Leviathan", **Trames**, 2006, (60/55), 1, s. 3-21.

Ridley, Matt; **Erdemin Kökenleri**, İstanbul, YKY Yayınları, 2011.

Rousseau, J.J.; **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, Çev: Rasih Nuri İleri, İstanbul. Say Yayınları.

Runeiman, W.G.; and.Sen, Amartya K; "Games, Justice and the General Will", **Mind**, Vol:74, No:296, 1965, s.554-562.

Skyrms, Brian; "The Stug Hunt", **Pasific Division of the American Philosophical Association**, Marc 2001, s.1-15.

Skyrms, Brian; 'The Shadow of the Future' **Rational Commitment and Social Justice**, eds. Jules L. Coleman and Christopher W. Morris (Cambridge, 1998), s. 12-21.

Yi, Byeong-Uk; "Rationality and the Prisoner's Dilemma in David Gauthier's Morals by Agreement", **Journal of Philosophy**, Vol.89, No.9, Sep.1992, s.484-495.